

Tallinna sõjalised kohustused ja Rootsi garnison 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi esimesel kolmandikul

Enn Küng*

... nii meie kui teie endi ja kõikide
meie alamate julgeolekuks ...¹

Kesk- ja varauusaegse Tallinna rae ja kogukonna üks igapäevaelu osa oli linnas politseilise korra ja kaitse tagamine. Selleks olid kodanikud kohustatud omama relvi, osalema sõjaohu korral tornides, väravates ja sadamas vahiteenistuses ning vajaduse korral linna kaitsma. Sel eesmärgil oli linn jaotatud neljaks kvartaliks, need omakorda roodudeks. Eraldi sõjalise

* Enn Küng (1963), PhD, Eesti varauusaja dotsent, Tartu Ülikool, Jakobi 2, 51005 Tartu, enn.kung@ut.ee

¹ „... så väl till våres som eder egen och alle våre undersåters säkerheet ...“. Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 28. aprillil 1630, seoses vilja saatmisega Rootsi armeele. TLA, 230.1.BF 57/I, l. 125.

üksuse moodustasid mustpead. Ainult kodanikeüksusest linna kaitsmiseks ja korra tagamiseks ei piisanud, mistõttu Tallinna raad palkas linnasõdureid. Lisaks oli linnal kohustus ülal pidada palgasõdureid, kes anti vaenlase maaletuleku puhul maahärrale sõjakäigule kaasa. Sõja korral on maahärrat ka rahaliselt toetatud. Samuti laienes tallinlastele, kelle valduses oli lääni- ja pandimaavaldusi, ratsateenistuskohustus. Taani, Saksa ordu ja Rootsi võimu poolt vaadatuna oli linn veel ka oluline sõjaline tugipunkt – kindlus – võimuala kaitsel ja edasisel laiendamisel. Selleks paiknes Toompeal garnison. Pidevalt on Tallinna kaudu liikunud sõjaväelasi vajaduse korral majutatud linna- ja eeslinnaelanike majadesse.

Tallinna senises ajalookirjutuses on peamiselt Juhan Kreem uurinud tallinlaste taani- ja orduaegseid sõjalisi kohustusi.² Ebaselgem on Toompeal paiknenud garnisoni ja ordukonvendi suurus.³ Varasest Rootsi võimu perioodist saab esile tuua Julius Mankelli, Clas Annerstedti, Kalle Krooni ja Andres Adamsoni tähelepanekuid Tallinnas paiknenud Rootsi väeüksuste ning Rootsi poolel võidelnud saksa palgasõdurite elik mõisameeste kohta.⁴ Süstemaatilisel 16. sajandi teise poole Rootsi väeüksusi Tallinnas uuritud ei ole, ehkki Tallinna lossilääni arveraamatud seda võimaldaksid.⁵ Järgneva Rootsi võimu perioodi uurimisest saab esile tuua Ernst Gierlich'i raearhiivi materjalidele tugineva ülevaate Toompea garnisonist ja all-linna sõjalisest korraldusest (kodanikevägi ja palgasõdurid) aastatel 1621–1645.⁶ Sama problemaatikat perioodil 1646–1672 on tutvustanud Arno Weinmann.⁷ Rootsi 17. sajandi teise poole Tallinna garnisoniüksusi laiemas Eesti- ja Liivimaa kontekstis on statistilisi andmeid esile tuues käsitlenud Margus Laidre.⁸ Samuti sisaldab Laidre mahukas uurimus Rootsi armeest Läänemere provintsidest teavet Tallinna garnisoni kohta 17. sajandi teisel poolel.⁹ Stefan Hartmanni monograafias Tallinnast Põhjasõja ajal leidub andmeid Rootsi Toompea garnisonist ja tallinlaste panuse kohta linna kaitsesse.¹⁰ Viimati on linna kaitsejõud ja sõjalised kohustused Rootsi riigi ees kokku võtnud Kalmer Mäeorg.¹¹ Ilmunud on veel paar

² Vt. näiteks: J. Kreem. Tallinna linna sõjalistest kohustustest Saksa Ordu ees. – *Tuna* 2000, nr. 4, lk. 4–10; J. Kreem. The Town and its Lord. Reval and the Teutonic Order (in the fifteenth century). Tallinn, 2002, lk. 61–100; J. Kreem. Ernst von Minden, palgasõdur. – T. Kala, J. Kreem, A. Mänd. Kümme kesk-aegset tallinlast. Tallinna Linnaarhiivi toimetised, 10. Tallinn, 2006, lk. 253–271; J. Kreem. Sõjandus ja kaitsekorraldus. – Tallinna ajalugu I, 1561. aastani. Koost. ja peatoim. T. Kala. Toim. T. Tamla. Tallinn, 2019, lk. 197–203. Faktiandmeid tallinlaste sõjalistest kohustustest ordu ees leidub veel: P. Johansen, H. von zur Mühlen. Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval. Köln, Wien, 1973, lk. 45, 49–50, 58; I. Põltsam. Tallinn ja orduvõim 1346–1561. – *Acta Historica Tallinnensia*, 3, 1999, lk. 5, 12. Tallinna mustpeade sõjalisest panusest 16. sajandi keskel vt. näiteks: J. Kivimäe. Lahing Jeruusalemma mäe taga *anno* 1560. – Tallinna mustpead. Mustpeade vennaskonna ajaloo ja varadest. Tallinn, 1999, lk. 17–33.

³ F. Benninghoven. Probleme der Zahl und Standortverteilung der livländischen Streitkräfte im ausgehenden Mittelalter. – *Zeitschrift für Ostforschung*, 12, 1963, lk. 601–622.

⁴ J. Mankell. Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet. Del. II. Stockholm, 1865; C. Annerstedt. Grundläggningen af Svenska vädlet i Livland 1558–1563 samt deraf alstrade strider inom Vasahuset. Uppsala, 1868, lk. 45; K. Kroon. Rootsi sõjalised jõud Eesti alal 16.–18. sajandil. – Kaastöö koguteosele „Eesti sõjaajalugu muinasajast Vabadussõjani“ (ilmumas); A. Adamson. Liivimaa mõisamehed Liivi sõja perioodil. – *Acta Historica Tallinnensia*, 10, 2006, lk. 31; A. Adamson. Hertsog Magnus ja tema „Liivimaa kuningriik“. – Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid. Tallinn, 2009, lk. 69–70.

⁵ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 1–15.

⁶ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645. Von der Eroberung Livlands durch Gustav Adolf bis zum Frieden von Brömsebro. Bonn, 1991, lk. 104–105, 255–276.

⁷ A. Weinmann. Reval 1646 bis 1672. Vom Frieden von Brömsebro bis zum Beginn der selbständigen Regierung Karl XI. Bonn, 1991, lk. 58–68.

⁸ M. Laidre. Schwedische Garnisonen in Est- und Livland 1654–1699. Tallinn, 1990.

⁹ M. Laidre. „Üks hä ja tru õige sullane“. Elust Rootsi sõjaväes Eesti- ja Liivimaa 1654–1700. Tartu, 1999, lk. 98–106.

¹⁰ S. Hartmann. Reval im Nordischen Krieg (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 1). Bonn-Godesberg, 1973.

¹¹ K. Mäeorg. Linna kaitsejõud ja sõjalised kohustused Rootsi riigi ees. – Tallinna ajalugu II, 1561–1710. Peatoim. T. Kala. Koost. L. Kõiv. Toim. T. Tamla. Tallinn, 2019, lk. 61–66.

lühiaurimust Tallinna linna ja keskvoimu vastuoludest 17. sajandi keskel Rootsi garnisoni linnaterritooriumile paigutamise pärast.¹²

Käesolevas artiklis, mis on osa siinkirjutaja laiemast katsest heita valgust Rootsi krooni ja Tallinna linna finantssuhetele, on vaatluse all linna sõjalised kohustused kuningavõimu ees 16. sajandi lõpus ja 17. sajandi esimesel kolmandikul.¹³ Selleks tuleb esmalt vaadelda Tallinna kui kindluslinna osa Rootsi sõdades, samuti seda, kui palju mehi Tallinna garnisonis teenis ja kuidas linn nende ülalpidamises osales. Teiseks on tähelepanu all linna kohustus pidada ülal mingit arvu sõjasulaseid ja anda neid kaasa sõjakäikudele ning mis laadi vastuolud linna ja riigi vahel selles küsimuses esile kerkisid. Kolmandaks on vaatluse all Tallinna rae palgatud linnasõdurid. Artiklis ei käsitleta Tallinna kodanikeväge, sest selles valdkonnas linna ja krooni kokkupuutepunktid puudusid.

Artikli kirjutamisel on kasutatud kesk- ja kohalike võimude, Tallinna rae kirjavahetust, Stockholmist lähtunud korraldusi, samuti rae protokolle ning erinevaid aruandeid, arve- raamatuid ja munsterrolle. Need allikad on hoiul Tallinna Linnaarhiivis (= TLA), Rootsi Riigiarhiivis Stockholmis (= SRA) ja Eesti Rahvusarhiivis Tartus (= RA).

Rootsi kaitsekorralduse lähtealused Tallinnas

Peaaegu neli aastat möllanud Vene-Liivimaa sõda näitas, et senine maahärra ordumeistri näol ei suuda Tallinna kaitset tagada. Vastupidi, 22. oktoobril 1560 nõudis ordumeister Gotthard Kettler, et linn ise oma vahenditega palgasõdureid ülal peaks. 27. jaanuaril 1561 jõudis Sigismund II Augusti ja ordu vahelise protektsioonilepingu tulemusel Tallinna 150–160-meheline Poola garnisoniüksus, kellega linlastel ja Saksa palgasõduritel tekkis tõsine vastasseis. 10. märtsil õnnestus Tallinna lossipealikuks määratud Caspar von Oldenbockumil koos poolakatega Toompea väike linnus enda valdusse saada. Halvad kogemused Poola sõjasulastega oli tallinlastele üheks põhjuseks Rootsi kasuks otsustada. 25. või 26. märtsil Tallinna saabunud Erik XIV esindajad eesotsas Klas Kristerssoniga (Horn) keskendusid paljude tallinlaste jaoks oluliste teemade hulgas ka linna kaitse küsimusele. Juba 3. jaanuaril 1561, kui Erik XIV kohtus Stockholmis Tallinna esindajatega, kellele tegi ettepaneku Rootsile alistuda, oli ta lubanud anda linnale nii raha, sõjavarustust kui ka toidumoonu. 30. aprillil teatas kuningas, et saadab Tallinna neli laeva koos lipkonna sõdurite,¹⁴ proviandi ja 10 000 taalriga. 19. mail saabusid esimesed laevad Tallinna. Kolm päeva varem olid Saksa sõjasulased Toompeal läinud üle Rootsi teenistusse.¹⁵ Sõjalise kaitse saamine oli tallinlastele käimasolevas sõjas oluline.

¹² W. Greiffenhagen. *Revals Garnisonsfreiheit im Conflicte mit der schwedischen Regierung (1658–1660)*. – *Baltische Monatsschrift*, XXXIV, 1888, lk. 415–433; K. Askergren. *Varauusaegsed identiteetidid ja integratsiooniprotsessid Rootsi Läänemere-provintside*. – 12 (19) *Eesti Ajalooarhiivi toimetised. Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil*. II. Tartu, 2006, lk. 295–311.

¹³ Artikli autoril on ilmunas põhjalikum käsitus Tallinna linna ja Rootsi keskvoimude rahalistest suhetest, mille raames on samuti käsitletud tallinlaste finantspanust Rootsi sõjaväe ning garnisonide ülalpidamisse: E. Küng. *Tallinn's financial relations with the Swedish central authorities at the end of the 16th century and in the first third of the 17th century* (artikkel ilmunas; käsikiri autori valduses).

¹⁴ 1560. aastatel määrati kindlaks, et jalaväelipkonna normsuurus on 500 meest ja roodu normsuurus 10 meest. 12 lipkonda moodustas rügemendi. Lipkonda juhtis pealik, hiljem kapten. Tema kõrval oli üks leitnant ja üks lipnik. Armeed juhtis ülemjuhataja. L.-F. Landgrén. *Tvekampen 1521–1611: Krigen kring Östersjön*. 2. Helsingfors, 2008, lk. 172.

¹⁵ C. Annerstedt. *Grundläggningen af Svenska vädlet i Livland 1558–1563*, lk. 38; H. Kruus. *Vene-Liivi sõda*. Tartu, 1924, lk. 129–130; S. Arnell. *Die Auflösung des livländischen Ordensstaates: das schwedische Eingreifen und die Heirat Herzog Johans von Finnland, 1558–1562*. Lund, 1937, lk. 170; B. von Klot. *Jost Clodt und das Privilegium Sigismundi Augusti*. Hannover-Döhren, 1980, lk. 73–74, 77–78; E. Tarvel. „Möödapääsmatust hädast sunnituna otsustanud ja nõustunud meid Poola Kuninglikule Majesteedile truualamlikuks teha“: Liivimaa seisuste alistumine Poola võimule 1561. aasta sügisel. – *Tuna* 2011, nr. 4, lk. 103; K. Tarkiainen. *Tallinna ja Harju-Viru rüütelkonna alistumine Rootsile 1561: vormid ja põhjused*. – *Ajalooline Ajakiri* 2017, nr. 1, lk. 59.

Läbi Rootsi võimu perioodi, kui kroon esitas Tallinnale poliitilisi, majanduslikke või sõjanduslaseid nõudmisi, oli linna üks sageli korratavaid vastuväiteid, et 1561. aastal allutati end Rootsi võimudele esmajoones vajadusest saada kaitset.

Rootsi-poolse kaitse motiiv on sees ka Erik XIV läbirääkijate poolt 4. juunil 1561 Harju-Viru rüütelkonnale ja Järva orduvasallidele antud kinnituskirjas, milles rõhutati Tallinna rae ning kodanikkonna juhtivat osa allutamisel. Dokumendis sedastatakse, et Tallinna linn koos Harju-, Viru- ja Järvamaaga on „türannia eest kaitsmata ja päästmata“, mistõttu „oleme meie, Tema Kuningliku Majesteedi ülalnimetatud täievolilised esindajad ja saadikud, Tema Kuningliku Majesteedi asemel võtnud [maa]nõunikud, terve rüütelkonna ja kogu Harju-, Viru- ja Järvamaa aadli üheskoos Tallinna linna auväärse rae, terve kogukonna ja elanikega pärast antud truudusvannet¹⁶ ja töötatud ustavust kõik, viimse kui ühe, Tema Kuningliku Majesteedi kaitse ja varju alla.“ Samas märgiti dokumendis, et „oleme jätnud Tema Kuninglikule Majesteedile õiguse ohtliku aja sunnil pidada Tema Kuningliku Majesteedi enda kulul Toompeal teatud hulka sõjamehi“.¹⁷ Kaks päeva hiljem, 6. juunil, Tallinna linnale antud ürikus rõhutatakse samuti „kaitse ja päästmise“ pakkumist ning et Tallinna raad, kogu- ja elanikkond on nõustunud, et kuningas võib ohtlikel aegadel teatud hulka sõjamehi enda kulul linnas pidada.¹⁸ Seega võttis kuningas endale õiguse hoida sõjaolukorras väeüksusi nii Toompeal kui all-linnas.

Ka Tallinna saadikutele Stockholmi 17. juunil 1561 kaasa antud instruksioonis tuuakse Augsburgi usutunnistuse, privileegide kinnitamise, Venemaa-kaubanduse laokoha Tallinna toomise, Narva-kaubanduse peatamise jms. kõrval esile linna kaitse garanteerimise vajadus.¹⁹ 2. augusti 1561. aasta ratifitseerimisürikus ei räägita aga enam kuninga õigusest sõjaväelasi Tallinnas (Toompeal ja all-linnas) pidada – see pidi pooltele selge olema –, vaid et tallinlased on hädaaegadel kohustatud üht hulka sõdureid enda kulul ülal pidama ning – nagu see oli olnud ordumeistrite ajal – sõjaväljal hoidma.²⁰ Erik XIV esindajate kinnituskirjas ega kuninga ratifitseerimisürikus ei ole märgitud Rootsi garnisoni ega linna palgasõdurite üksuse võimalikku suurust.

Tallinna Rootsi garnison 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi esimesel kümnendil

Tallinnas paiknenud väeüksuste suurus sõltus sellest, kui suur oli territoorium, mida Rootsi Eestimaa valdas, sõjategevuse intensiivsusest provintsis ning ka sellest, millises ulatuses vajati vägesid väljaspool siinset ala peetud sõdades. Annerstedti järgi oli 1561. aasta miiklipäevast 1562. aasta aprillini Tallinnas kuus lipkonda Rootsi jalaväelasi, igas lipkonnas 237 meest, kokku veidi üle 1400 mehe, ja üks Toompea Saksa lipkond, 550 meest suur. Neile lisandus viis lipkonda

¹⁶ Tallinna raad ja kogukond andis Rootsi saadikutele kuningas Erik XIV nimel truudusvande siiski linna rae-kojas 6. juunil 1561. Tallinna kodanikkuderaamat 1409–1624. – Tallinna Linnaarhiivi väljaanded, 6, toim. Otto Greiffenhagen. Tallinn, 1932, lk. 76–80.

¹⁷ „Jedoch haben wir I. Ko. May: im besorglichen Zeites nothen, eine Anzall Ihrer eigenenn Kriegsleuthe auff dem Thum auff I. Ko. May: selbst eigenen Unkosten zuhalten, vorbehalten ...“. Tsiteeritud 4. juuni 1561. aasta dokument on dr. Kai Tafenau tõlkes eesti keeles publitseeritud: E. Küng. „Paludes kristlikku päästmist ja kaitset“: Eestimaa seisuste alistumine Rootsi võimule 1561. aasta suvel. – Tuna 2011, nr. 3, lk. 93–95. Originaal: RA, EAA.854.2.47.

¹⁸ „Jedoch hat ein Erbar Wolweiser Radt und die gemeine Bürgerschafft und Einwonere bewilliget, das der Ko: Mayt in besorglichen nodeszeiten eine antzall ihrer eigenen Kriegsleuthen in der Stadt Reuell auff der selbigen Ihrer Ko: Mayt: Unkosten zuhalten sol frey und offen stehen und bleiben ...“. Die Quellen des Revaler Stadtrechts, Bd. II. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge. Dorpat, 1847, lk. 158. Originaal: TLA.230.1/I.1163.

¹⁹ B. von Klot. Jost Clodt und das Privilegium Sigismundi Augusti, lk. 80.

²⁰ Die Quellen des Revaler Stadtrechts, lk. 161. Originaal: TLA, 230.1/I.1163/a. Võrdluseks: aadli osas märgiti nende allutamisiüriku 8. punktis vajadust olla „hobuste ja sulastega nõnda varustatud, et ta igal ajal, kui vajadus nõuab, peab oma vara kasutada andma ja saab seda teha“. E. Küng. „Paludes kristlikku päästmist ja kaitset“, lk. 97.

Saksa ratsanikke 1260 mehega ja üks 471 mehest koosnenud Rootsi lipkond.²¹ Mankelli järgi saadeti 1561. aastal Soomest Eestimaale 11 sõjalaevaga 1500 meest, kellele lisandusid värvatud mehed, nii et kokku sai 5000–6000 meest.²² Kalle Krooni andmeil oli Tallinna Rootsi garnisoni suuruseks 1563. aastal 1300 meest.²³ A. Adamson on osaliselt Ernst Seraphimile tuginedes välja toonud, et 1561. aastal oli Rootsi teenistuses u. 1200 Saksa ratsanikku, kes jagunesid viide lipkonda. Üldse võitles n.-ö. Rootsi eest aastatel 1561–1564 viis, 1565–1569 kolm, 1570–1571 u. üks ja 1572–1574 kuus Saksa lipkonda, 1575–1577 üks Saksa lipkond.²⁴

Rootsi võimu aluse territooriumi suurus Eestimaal oli 1560.–1570. aastatel pidevas muutumises, sõltudes Poola ja Vene vallutuste ulatusest. Samas aastatel 1563–1570 peetud Põhja-maade Seitsmeaastases sõjas, mille sõjategevuse põhiraskus paiknes Skandinaavia poolsaarel, vähenes Rootsi vägede arvukus ülemerevaldustes. Maa kaitse jäi paljuski Saksa lipkondade ehk mõisameeste kanda. Aastatel 1570/1571 ja 1577, kui Vene väed Tallinna piirasid, suurenes kindlasti ajutiselt Tallinna kaitsemeeskond, kuid selle suuruse arvandmed praeguse uurimiseisu juures puuduvad. Krooni hinnangul oli 1572. aasta detsembris Tallinna kaitsejõududes 4500 jala- ja 2150 ratsaväelast, kokku 6650 meest, ning 1577. aastal koos kodanikeväe, mõisameeste ja põgenikest formeeritud väeosadega kuni 5900 meest, kellest 1000 meest oli Rootsi väeosa. 1586. aastal oli Tallinnas 27 suurtükiväelast.²⁵ 1582/1583 saabus pikem rahuperiood, mille katkestas 1590. aastal puhkenud uus Vene-Rootsi sõda. Ehkki aktiivsest sõjategevusest jäi Eestimaa kõrvale, liikus Tallinnagi kaudu vägesid ida suunas. Pärast seda, kui jaanuaris 1593 saabus relvarahu, arvestati 25. augustil Tallinna garnisonis Sten Månssoni lipkonna suuruseks 150 meest.²⁶ Kuid aeg-ajalt kasvas sõjaväelaste hulk Tallinnas ja selle ümbruses märkimisväärselt ka rahu ajal. Ühe näitena võib tuua isa-poja, Johan III ja Sigismund III kohtumise Tallinnas 1589. aasta sügisel, kummalgi kaasas arvukas saatjaskond ja sõjavägi. Väidetavalt saatis Rootsi kuningat kolm tuhat ja Poola kuningat kaks tuhat sõdurit.²⁷ Kahtlemata avaldasid sõjaväelased linna igapäevaelule tugevat survet.

Peamine probleem, millega Tallinnas paiknenud Rootsi garnison ja nn. lossirahvas 16.

²¹ C. Annerstedt. Grundläggningen af Svenska vädert i Livland 1558–1563 samt deraf alstrade strider inom Vasahuset. Uppsala, 1868, lk. 45. 1561. aasta suve kontekstis on raske uskuda kroonik Russowi teadet, et s.a. augustis suri Tallinnas üle 2000 Rootsi sõjamehe mingisse taudi, mis teised inimesed jättis puutumata (Balthasar Russow. Chronica. Der Prouintz Lyfflandt, darinne vermeldet werdt ... Gedrucket tho Bart, in der Förstliken Drückerye, Dorch Andream Seitnern. 1584, l. 53p). Kui suremust esines, siis kindlasti mitte sellises ulatuses. Liialdatud ohvrite arvule on tähelepanu juhtinud ka Jüri Kivimäe: J. Kivimäe. Ratsanik tuhkrul hobusel. Märkmteid ja mõtteid katkust ammuuimistel ajal. – Tuna 2020, nr. 2, lk. 7.

²² J. Mankell. Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, del. I, lk. 5.

²³ K. Kroon. Rootsi sõjalised jõud Eesti alal 16.–18. sajandil.

²⁴ E. Seraphim. Der Feldoberst Klaus Kursell und seine Zeit: ein Bild Ehstlands in der ersten Zeit schwedischer Herrschaft. Reval, 1897, lk. 51; A. Adamson. Liivimaa mõisamehed Liivi sõja perioodil. – Acta Historica Tallinnensia, 10, 2006, lk. 31, 35; A. Adamson. Hertsog Magnus ja tema „Liivimaa kuningriik“. – Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid. Tallinn, 2009, lk. 69–70.

²⁵ K. Kroon. Rootsi sõjalised jõud Eesti alal 16.–18. sajandil. 1577. aasta piiramise kohta märgib Balthasar Russow, et Tallinna rae poolt oli linna teenistusse palgatud Ivo Schenkenbergi juhitud 400 talupojast koosnev lipkond, ja et 9. märtsil tungisid tallinlased lossist ning linnast 400 jala- ja 100 ratsamehega välja. B. Russow. Liivimaa kroonika, lk. 260 ja 266. 9. märtsi sündmuse on Russowi järgi edasi andnud ka Kelch: C. Kelch. Liivimaa ajalugu. Tartu, 2004, lk. 251.

²⁶ Võrdluseks: Paide garnisonis oli 251 ja Narva omas 1524 meest. J. Mankell. Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, del II, lk. 8; L. Ericson. När armén var under Alperna. Den svenska krigsmakten i östersjöområdet från 1590-talet till 1670-talet. – Mare Nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt maktcentrum (Skrifter utgivna av Riksarkivet, 13). Stockholm, 1999, lk. 18.

²⁷ M. Laidre. Domus belli: Põhja-maade Saja-aastane sõda Liivimaal 1554–1661. Tallinn, 2015, lk. 585–586. Danzigi raesekretäri Wessel Mittendorffi teatel mindi Sigismundi saabumisel Tallinna talle tee peale vastu ja juhutati linna saadetuna 4000 ratsa- ja jalamehest. Wessel Mittendorff Danzigi raele Tallinnast 19. septembril 1589: Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och Polska legationen 1599. – Af Kungl. Samfundet för Utgifvande af Handlingar rörande Skandinaviens Historia genom Helge Almqvist, del 23. Stockholm, 1910, lk. 1.

sajandi teisel poolel silmitsi seisis, olid permanentsed varustamisraskused. Need tekkisid ka sobivate laevade puudumise või varakult saabunud talve ja meretee jäätumise tõttu. Tallinna reid sulgus sageli juba novembris ja avanes alles aprillis,²⁸ s. t. oli suletud enam-vähem pool aastat. Sageli ei jõutud Eestimaale saadetavat proviant²⁹ Rootsisis-Soomes kokku koguda või tõstsid sealsed foogtid rasketel aegadel oma võimualuse piirkonna vajadused esiplaanile. Varustamisraskused põhjustasid garnisonis nälga, kuid mainitud on ka näljaga kaasnenud haigusi ja suremust. Toidu kõrval oli pidevalt puudus rõivastest ja jalanõudest. Vilja- ja riideabi saamiseks pöörduiti Tallinna kodanike poole. Juba 14. detsembril 1561 kutsus Erik XIV Tallinna raadi üles Rootsi sõdurite kaupadega varustamist linna turul mitte takistama. Keeldumise korral ähvardas kuningas sõdurite lahkumisega linnast.³⁰ 28. jaanuaril 1562 kurtis Erik XIV raele, et ta ei saa karmi talve tõttu üle mere saata nii palju raha, kui seda kohapeal vajati, mistõttu ta palus linnal asehaldur Lars Flemingile vajalik summa laenata. Laenu lubas kuningas korvata.³¹ Lahtiseks jääb, kas tallinlased soovitud laenuabi andsid. Igatahes Pärnu langemise järel 1565. aasta suvel on linn asehaldur Henrik Klassonile (Horn) mingi summa laenanud (*etzliche Gelt verstreckt*), mille eest Erik XIV raadi tänas.³²

Kui Rootsi võimu esimesel kümnendil saadeti valdav osa vahenditest Eestimaale Stockholmirenteist ja Soomest, siis 1570. aastast alates saatsid kogu vajamineva Tallinna ainult Soome foogtid.³³ 1570. aastad oli aeg, kui kohapealne krooni maavaldus oli peaaegu täielikult kokku kuivanud või ei suutnud alles jäänud kroonumõisad kõike vajaminevat Tallinna kindluse ülalpidamiseks pakkuda. Nii on Johan III ja Sigismundi valitsemise ajal aastatel 1572–1597 tallinlaste abi „kuningliku majesteedi teenistujatele ja sõjameestele lossis“ korvatud krooni maavaldusi panti andes. Teadaolevalt 19 juhtumi puhul sai kroon vähemalt 17 184,5 marka ja 14 373,5 taalrit.³⁴

Lisaks andsid tallinlased laene, mille riik maksis tagasi kohalike kroonumaade tuludest või Rootsist ja Soomest pärit vases, võis, viljas jms. Nii finantseeris 1583.–1587. aastal 2820 taalri ulatuses sõjapidamist Liivimaal, sh. Pontus De la Gardied ning Toompea sõjaväelasi ja lossirahvast, Tallinna kodanik Valentyn Kruse. Laen maksti talle tagasi rahas, viljas, lina-des jms. Paide, Rakvere, Haapsalu, Lihula ja Koluvere lossilääniala sissetulekutest aastatel 1588–1590.³⁵ Teise näitena andis bürgermeister Hinrich von Lohn riigile 6404 taalri väärtuses raha ja kaupu Saksa mõisameeste ülalpidamiseks. Kokkuleppe kohaselt tuli tema laenu pooles osas korvata Tallinna tollist ja pooles osas kaupadega Rootsist. Tallinna rae pöördumise järgi hertsog Karli poole augustis 1597 ei olnud Lohn raha ega kaupu veel laenu katteks saanud.³⁶ Kuidas konkreetne laenujuhtum lahenes, on allikate nappusel raske öelda, kuid Hinrich von Lohnil tekkis hiljemgi raskusi laenatud raha riigilt tagasisaamisel.³⁷

²⁸ W.-R. Rüche. Revals Seehandel 1617–1624. – Zeitschrift für Ostforschung, 38 (1989), Hf. 2, lk. 196–198.

²⁹ Tallinnasse saadeti esmajoones toiduaineid ja rõivaid ning ainult minimaalselt sularaha.

³⁰ Erik XIV Tallinna raele, Söderköpingis 14. detsembril 1561. TLA, 230.1.BF 6, l. 60p–70p.

³¹ Erik XIV Tallinna raele, Stockholmis 28. jaanuaril 1562. TLA, 230.1.BF 6, l. 78–78p.

³² Erik XIV Tallinna raele, Stockholmis 29. juuni 1565. TLA, 230.1.BF 6, l. 167.

³³ B. Odén. Kronohandel och finanspolitik 1560–1595. Lund, 1966, lk. 66–68, 249.

³⁴ Tallinlaste 16. sajandi viimase kolmandiku ja 17. sajandi alguse pandivalduste väljaselgitamiseks on muude arhiivialikaliste teadete kõrval kasutatud Jakob Koidu andmebaasi Rootsi võimude läänistustest Eestimaal. Koopia andmebaasist on artikli autori valduses. Sedelkartoteek Koidu andmebaasiga on kättesaadav ka Eesti Rahvusarhiivi digiteeritud arhiivialikate kogus: <http://www.ra.ee/dgs/explorer.php?tid=934&tb-n=1&lev=yes&hash=924c5d7bfad9b15af8f7c5f59fddfbf5> Pandimaavaldustest vt. lähemalt: E. Küng. Tallinn's financial relations with the Swedish central authorities.

³⁵ Johan III Tallinna raele, Kalmaris 20. oktoobril 1587. TLA, 230.1.BF 5, l. 123–126. Valentyn Kruse on Rootsi riigile laene andnud hiljemgi. 13. novembril 1601 otsustas hertsog Karl maksta Krusele Tallinna kuningliku osa tollirahadest 3500 taalri ulatuses laenu tagasi. Summa jäi siis välja maksmata. 1603. aastal sai Kruse Tallinna tolli koos tollirahadega enda valdusse. Vt. E. Küng. Naelatoll Tallinna linna ja Rootsi riigi finantssuhetes 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandil. – Vana Tallinn 30 (34) (2020), lk. 27.

³⁶ Tallinna raad hertsog Karlile, kontsept, Tallinnas 10. augustil 1597. TLA, 230.1.BF 31, l. 23.

³⁷ E. Küng. Tallinn's financial relations with the Swedish central authorities.

Kõiki Tallinna rae rahalisi nõudmisi riik ei korvanud. Nii on Tallinna saadikud Erik XIV-lt 1564. aastal taotlenud kuninga teenistuses olnud mõisameestele avansina antud raha tagasimaksmist, summat täpsustamata, mille peale kuningas leidis, et ta ei teadvat endal linna ees võlgu olevat. Kui aga linn oli midagi tema sõjameestele andnud, lubas Erik XIV tõendatud arve esitamisel kulud korvata.³⁸ Samamoodi keeldus Johan III 1576. aastal mõisameeste võlgu linnale tasumast, põhjendades seda asjaoluga, et enamik mehi oli põgenenud, s. t. poolt vahetanud, mistõttu kuningas nende eest ei vastutanud.³⁹

Odéni järgi osteti 1576. aastal Tallinna kindluse ja sõjameeste tarbeks vilja, kalevit, soola jms. kokku 11 000 taalri eest, millest 2000 taalrit (u. 18,2%) olid intresside peale Tallinna kodanikelt laenatud. Järgmisel aastal olid vastavad summad 12 000 ja 8600 taalrit, mis teeb laenu osakaaluks lausa 71,7%. Samuti märgib Odén, et kaupade eest maksti esmajoones Narva veeteel kaaperdatud Vene kaupadega ja et kaupmehed on Stockholmist saanud suuri koguseid vaske.⁴⁰

Eestimaal sõjaline olukord muutus hertsog Karli võimule tülles, kui 1600. aastal puhkes Rootsi sõda Poola kuninga ja Leedu suurvürsti Sigismund III-ga. 9. augustil 1600 saabus hertsog Karl 9000 mehega Tallinna. Eri andmetel oli Eestimaale koondatud 12 000 või isegi enam meest. 2. septembril lahkusid Rootsi väed Tallinnast Pärnu poole.⁴¹ Välväe lahkudes garnisoniüksus Tallinnas säilis.

Toompeal paiknenud garnisoni suurus ja koosseis on täpsemalt jälgitavad aastatel 1599–1601, kui 25. juulist 1599 kuni 26. juulini 1600 teenis „lossis“ Sten Månssoni lipkond⁴² Ülem-Satakuntast viie ohvitseri ja 100–108 lihtsõduriga. 1600. aasta augustis ja septembris, s. o. ajal, kui Tallinnas viibis oma väeüksusega hertsog Karl, moodustas garnisoni Hans Mickelssoni lipkond kahe-kolme ohvitseri ja 80–81 sõduriga. Neile järgnes detsembrist 1600 kuni aprillini 1601 Sven Jönssoni üksus seitsme-kaheksa ohvitseri ja 94–100 sõduriga. Samal ajal olid Tallinnas veel Per Jönssoni mehed, kaks-kolm ohvitseri ja 9–10 sõdurit, ning Lasse Hanssoni kuus ja Erik Bengtssoni neli sõdurit. Seega, aastatel 1599–1601 moodustasid Tallinna garnisoni viis kuni kümnekond ohvitseri ja 80–120 lihtsõjaväelast. Garnisoni juurde kuulus veel 14–16 suurtükiväelast ja neli-viis vahtmeistrit ning nendega seotud inimesed.⁴³ Nagu ilmneb, peeti lossilääniarvetes arvet ainult kohapealse garnisoniüksuse üle, linna läbivaid ja selle territooriumil ajutiselt peatuvaid sõjaväelasi ei näidatud.

Hertsog Karli/Karl IX valitsemise ajal oli Tallinna Rootsi garnisoni suuruseks 1602. aasta 14. oktoobril 480 meest, kellest Lars Pederssoni lipkonnas teenis 147, Jakob Erikssoni lipkonnas 126, Olof Anderssoni lipkonnas 110 ja Mathias Hebroni lipkonnas 97 meest. Kirchholmi lahingu ajal (17. september 1605) oli Tallinna garnisonis Pohjanmaalt pärit Lars Nilssoni lipkonnas 261 ja Turust pärit Lars Nilssoni lipkonnas 146 meest, kokku 407 meest.⁴⁴ 17.

³⁸ Erik XIV vastus Tallinna saadikutele, Hölö all 1. juulil 1564, § 2. Die Quellen des Revaler Stadtrechts, lk. 166.

³⁹ Johan III Tallinna saadikutele, Svartsjös 14. juunil 1576, § 3. Die Quellen des Revaler Stadtrechts, lk. 176.

⁴⁰ B. Odén. Kronohandel och finanspolitik 1560–1595, lk. 255, 342.

⁴¹ H. Sepp. Rootsi-Poola sõda Liivimaal 1600. a. ja 1601. a. alul. – Ajalooline Ajakiri 1932, nr. 1, lk. 6–7; M. Laidre. Domus belli, lk. 631–633. Lars-Folke Landgréni järgi koosnes Rootsi armee u. 13 000 mehest, kellest 9000 toodi Tallinna Stockholmist, ülejäänud marssisid sõjaväljale Ingerimaa kaudu Soomest. Vt. L.-F. Landgrén. Tvekampen 1521–1611, lk. 175. 9000 meest mainib Tallinna raes läbirääkimiste üle hertsog Karliga peetud päevik. Selle kokkuvõtet vt: W. Greiffenhagen. Karl IX in Reval. Baltische Monatschrift, Bd. XXXV, Riga, 1888, lk. 571–572.

⁴² Hertsog Karli korraldusel pidi 1600. aasta kevadest olema ühes lipkonnas 400 meest. Neli lipkonda, s. o. 1600 meest, moodustasid rügemendi. H. Sepp. Rootsi-Poola sõda Liivimaal, lk. 3.

⁴³ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 16 (Reval 1599–1602).

⁴⁴ Võrdluseks: 1602. aastal oli Pärnus 362 ja Tartu garnisonis 194 meest ning 1605. aastal oli Narvas 1058 ja Haapsalus 208 meest. J. Mankell. Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, del II, lk. 9, 12. Soome sõdurite saatmise kohta Eestimaal garnisonidesse 1602. aastast alates vt. ka: A. Viljanti. Finnish Soldiers on the Baltic Ramparts during the Swedish Period of Great Power. – Revue Internationale d'Historie Militaire 23. Helsinki, 1961, lk. 143.

oktoobril 1606 lasi Karl IX Eestimaa asehalduril Anders Larssonil vastu võtta 253 sõdurit ja seni Tallinnas olnud sõdurid Narva saata.⁴⁵

Ehkki andmed Tallinnas viibinud Rootsi sõjameeste arvu ja garnisoni suuruse kohta 16. sajandi lõpust ja 17. sajandi algusaastatest on sporaadilised, on need tabelis nr. 1 kokku võetud praeguse uurimisseisu fikseerimiseks. 1572. ja 1577. aasta andmed sisaldavad ka teisi linnas paiknenud üksusi, sh. kodanikevägi, linnasõdureid jms.

Tabel 1: Rootsi Tallinna garnisoni suurus 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandi alguses

Periood	Sõjameeste arv Tallinnas	Periood	Sõjameeste arv Tallinnas
IX 1561 – IV 1562	3681	VIII – IX 1600	84 + u. 23
1563	1300	XII 1600 – IV 1601	131 + u. 23
1572	6650	X 1602	480
1577	5900	IX 1605	407
1593	150	X 1606	253
VII 1599 – VII 1600	113 + u. 21		

Järgnevast viiest aastast otsesed statistilised andmed Tallinna garnisoni suuruse kohta puuduvad, küll on aga linna ja keskvoimude kirjavahetuses viidatud sõjaväelaste paigutamisele Tallinna. 1. aprillil 1602 arutas Tallinna raad Nassau krahvi Johanni soovi, et linn võtaks kaheks kuuks enda ülalpidamisele 70 sõdurit. Raad oli valmis sõdureid liha, peki ja leivaga varustama, kuid tingimusel, et mehed paiknevad Toompeal ja neid ei majutata kodanike juurde. Kui aga raad leidis, et linnakodanikud ei ole võimelised sõdureid ülal pidama, otsustati Nassau krahvile eraldada vilja ostmiseks 150 taalrit hõbedas, mis läbirääkimiste käigus kasvas 300 taalrile.⁴⁶ Sõdurite all-linna majutamise küsimus oli aktuaalne pidevalt. Nii heitis kuningaks tõusnud Karl IX Tallinna raele ette, et linn oli üles näidanud vastumeelsust Liivimaale saadetud sõjameeste suhtes, ei olnud lubanud sõduritel nende endi raha eest hädavajalikke asju osta ega neile majutust võimaldanud. Kuningas kutsus raadi üles olema ohvitseride ja sõdurite vastu abivalmis.⁴⁷

Huvitava vahemärkusena võib esile tuua, et Karl IX 31. märtsi 1608. aasta mandaadi järgi olid maaomanikest Tallinna kodanikud kohustatud kroonile ratsateenistust tegema. Tallinlaste valduses oli 378 adramaad ja igalt 10 adramaalt tuli anda üks täisrelvastuses hobune, mis teeb peaaegu 38 hobust. Kui korraldus jäi täitmata, siis ähvardati maavaldus võõrandada.⁴⁸ Ratsateenistuskohustuse täitmist linna valdusse läinud pandimõisate eest oli hertsog Karl nõudnud juba 1601. aasta juunis, kuid resultaadini toona ei jõutud.⁴⁹

17. sajandi algul on tallinlased nii Rootsi sõjaväge üldiselt kui ka Tallinna garnisoni ning teisi lossiinimesi taas majanduslikult toetanud. Raskes majanduslikus olukorras tuli ka hertsog Karlil tallinlastelt võetud laenude katteks kroonu maid pantida. Neli pandilepingut, mille

⁴⁵ Karl IX Andreas Linderssonile, Stockholmis 17. oktoobril 1606. SRA, Livonica II, vol. 240.

⁴⁶ Tallinna rae protokoll 1. aprillist 1602. TLA, 230.1.Ab 30, lk. 282. 17. sajandi esimesel kolmandikul olid Tallinnas paralleelselt kasutusel arvestuslikud Rootsi taalrid, mida kohapeal kutsuti isandtaalriteks (*Herrentaler*), püsiva kursiga à 32 rundstücki, ja riigitaalrid, mille kurs Tallinna naelakambris oli aastatel 1586–1595 – 36, 1596–1613 – 40, 1614–1623 – 48 ja 1623/1624–1632 – 56 rundstücki. Käesolevas töös kasutatakse Rootsi ehk isandtaalrite kohta üldistavat nimetust taaler. E. Küng. On the Use of Money in Tallinn in the First Half of the 17th Century. – Numismatics in the Centenary Year of the Baltic States. (Numismatica Baltica II.) Tallinn, 2019, lk. 101, 112–113.

⁴⁷ Karl IX Tallinna raele, Stockholmis 28. augustil 1604. TLA, 230.1.BF 44, l. 109.

⁴⁸ Karl IX Tallinna raele, Örebro 31. märtsil 1608. TLA, 230.1.BF 31, l. 40. Võrdluseks: 1639. aastal andsid tallinlased 23,5 täisrelvastuses hobust. E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 258.

⁴⁹ W. Greiffenhagen. Karl IX in Reval, lk. 593–595.

Tallinna lossivõimud hertsogi nimel tegid, langevad 1602. aasta esimesele neljale kuule. Kokku saadi neljalt Tallinna kodanikult 3547 taalrit (à 32 rundstücki) ja 600 riigitaalrit (à 36 rundstücki). Märkimisväärse laenu 3147 taalri ulatuses andis Eberhardt Möller, saades võla kustutamiseni panti 37 saksa adramaaga Kiviloo mõisa (pandikiri 2. märtsist 1602).⁵⁰

Tuginedes Tallinna lossilääni arveraamatutele ajavahemikus 1601–1603, hakkavad silma rae ja kodanike raha- ning toidusaadetised garnisonile. Kui kirjavahetuses kasutati rahaarvestust, siis arveraamatutes domineerib naturaalarvestus. Nii on Tallinna raad neil aastatel laenuna lossi saatnud vähemalt 1000 riigitaalrit ja 515 tündrit rukist ning kodanikud on kokku laenanud vähemalt 40 riigitaalrit, rukist 418, otra 30, linnaseid 90 ja heeringaid 5 tündrit, veini 6 aami; teisi kaupu väiksemates kogustes. Märkimisväärne laenaja oli taas Hinrich von Lohn, kes 1602/1603. arveaastal andis lossi rukist 1 sälitise, linnaseid 24 tündrit, 45 härğa, 7 härjavärssi, 33 lehma, 14 vasikat, 36 lammast, 16 lambatalle, 2 oinast, 13 kitse ja 18 kana. Samad arveraamatud näitavad ka tagasimakseid, mis tehti eri viljasortides. Konkreetseid laene ja tagasimakseid on raske vastavusse viia.⁵¹

Kohalike turusaaduste kõrval pakkus riik laenu eest tagatiseks taas Rootsi ja Soome kaupu. Võttes näiteks Hinrich von Lohni, siis oli ta hertsogi palvel juba 1600.–1601. aasta paiku andnud Rootsi sõjaväele 8000 ning 1601. aasta talvel asehaldur Mauritz Stensson Leijonhufvudi soovil ratsaväelastele 225 ja lossile kariloomade ostuks 423 taalrit, kokku 8648 taalrit.⁵² Hertsog oli „oma käe ja pitsoriga“ Lohnile lubanud, et nii antud laen kui ka see, mis ta edaspidi kroonile laenab, tasutakse 1602. aasta suvel Stockholmis kas veksliga Lübeckist või vase ja rauaga Rootsis. 1602. aasta suvel saatis Lohn oma äriteenri Stockholmi laenu tagasi nõutama, kuid too lahkus sealt tühjade kätega. Võlgu olevast summast hoolimata oli Lohn valmis riigile veel 2000 taalri väärtuses sularaha ja vilja laenama, sest nagu Eestimaa kuberner Andreas Lindersson (Anders Lennartsson) märkis: „[– –] sinne kindlus vajab maa praeguses olukorras väga raha, mida aga Soomest hilise aja tõttu on väga vähe oodata.“ Kuid Lohn sidus uue laenu andmise vana võla kustutamisega. Sellega tõusnuks riigi võlg 10 648 taalrile.⁵³ Kuigi kuberner soovitas hertsogil bürgermeistri pakkumine vastu võtta, jäid need 2000 taalrit Lohnil kroonile laenamata.

17. sajandi algul kerkib riigi ja linna finantssuhetes esile uus viis Tallinna kodanikelt raha saada, nimelt Stockholmis välja antud maksekorralduse-võlakirja abil, mida kaasaegsed nimetasid vekslis. See tähendas, et vekslit väljaandja Stockholmis ehk kuningavõim adresseeris vekslit maksjale, Tallinna raele ja kodanikkonnale, sooviga, et linn annaks vekslis näidatud summa Toompea lossivõimudele. Veksliga võttis selle väljaandja endale linna ees võlakohustuse. Nii näiteks on hertsog Karl 1602. aasta oktoobris Stockholmi raega teinud kokkuleppe, et too saadab Tallinna raele vekslit 2000 taalri peale. Veksel tuli tallinlastel vastu võtta ja sellel märgitud summa Liivimaa vägede ülemjuhatajale Andreas Linderssonile anda. Summa oli mõeldud sõjaväele proviandi, kalevi jms. hankimiseks. Stockholmi raad kohustus mainitud vekslit hiljem kaupades või sularahas kas Rootsis või Lübeckis tallinlastele tagasi maksma.⁵⁴ Sisuliselt oli tegu Stockholmi rae poolt hertsogile antud laenuga, mida hilise aastaaja tõttu vajalikes kaupades üle mere tuua ei olnud võimalik.

⁵⁰ Eestimaa kubeneri hertsog Johann Adolff pandikirjad 27. jaanuarist, 2. märtsist ja 25. aprillist 1602 ning asehaldur Mauritz Stensson Leijonhufvudi pandikiri 30. märtsist 1602. Kiviloo mõis oli Eberhardt Mölleri käes pandis veel 12. augustil 1614, sest Axel Oxenstierna kinnitatud pandikirja järgi oli Möller kroonile „möödunud aastatel sõjameestele tasumiseks“ laenanud 4104 taalrit. Pandiõigus lõppes 26. septembril 1614. RA, EAA.1.2.42, l. 305; sama info Jakob Koidu andmebaasis.

⁵¹ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 16, vol. 17.

⁵² Need laenu Tallinna lossilääni arveraamatus ei kajastu.

⁵³ Andreas Lindersson hertsog Karlile, Tallinnas 3. novembril 1602 (RA, EAA.1.2.39, l. 247, 250–251); Tallinna raad hertsog Karlile, Tallinnas 19. veebruaril 1603 (SRA, Livonica II vol. 43); Tallinna rae tõend Hinrich von Lohnile seoses viimase volitatud äripartneri kodanik Thomas Eicke sõiduga Stockholmi, 18. veebruaril 1603. TLA, 230.1.BA 6, l. 65–65p.

⁵⁴ Hertsog Karl Tallinna raele, Stockholmis 12. oktoobril ja 2. novembril 1602. TLA, 230.1.BF 44, l. 71–71p, 76–77.

Nagu nähtub, taotles Rootsi riik 17. sajandi esimesel paaril aastal Tallinna linnalt raha mitmel moel – pantides maid, võttes laene ja väljastades võlakirju. Jõudumööda, ehkki vastumeelselt, on raad ja kogukond kroonile vastu tulnud ning raha ja proviant andnud. Kuid intensiivse sõjategevuse, kaubanduse peatumise ja maad tabanud ulatusliku ikalduse ning katku tõttu oli Tallinn majanduslikult sedavõrd ruineeritud,⁵⁵ et 1603. aasta suvest 1606. aasta sügiseni ei taotlenud riigivõim tallinlastelt sõjaväe ülalpidamiseks otseselt abi või laene, ehkki väljaminekuid sõjapidamisele oli linnal neilgi aastatel (vt. tabel 2). 1606. aasta sügisel soovis Karl IX, et Tallinn panustaks sõjapidamisse 2000 taalri ja viljaga – sel korral aga tagastamatu kontributsioonina.⁵⁶ Linn keeldus.⁵⁷ Samas oli Tallinna kindluse olukord 1606. aasta suvel keeruline. Asehaldur Anders Larssoni raporti kohaselt oli sõdurite palk kaua aega välja maksmata, mistõttu Tallinna saabunud raha jagati meeste vahel laiali. Jätkuvalt oli puudus proviandist, püssirohust ja pliist. Pliid ei olnud võimalik ka linnast osta, ja kui oligi, küsiti laevanaela eest kõrget hinda – 14 taalrit. Kõike seda palus asehaldur kiiresti Tallinna saata.⁵⁸ Hoolimata keeldumisest kontributsiooni anda, on raad kroonile sõjavajaduste katteks rahalisi laene ja proviant andnud. Peale rae panuse hinnati 1600.–1607. aastal 58 Tallinna kodaniku laenuabi suurusks kokku lausa 94 000 riigitaalrit.⁵⁹ Rae ja kodanikkonna abi võis vaja minna ootamatult. Nii juhtus näiteks 1609/1610. aasta talvel pärast Pärnu ja Daugavgrīva kampaaniat, kui tallinlastel tuli „surte kuludega mõndasada Rootsi sõdurit ülal pidada“.⁶⁰

Tabel 2: Tallinna rae väljaminekud sõjapidamisele aastatel 1600–1605 (riigitaalrit : rundstükki)

Sularaha	6147:25
656 tündrit leiba	984:00
100 tündrit õlut	250:00
31 sälitist ja 18 tündrit rukist	1587:13
4 sälitist ja 2 tündrit soola	?
Kokku:	9299:05

Alus: Tallinna rae 1613. aasta aruanne. SRA, Livonica II, vol. 239.

Tallinna finantsabi Rootsi sõjajõududele ja linna garnisonile aastatel 1611–1617

Riigipoolne toetusrahade nõudmine jätkus Gustav II Adolphi valitsemisajal, ehkki oma valitsemise esimesel aastal kuningas laenu asjus linna poole ei pöördunud. Alles 1612. aasta oktoobri lõpus märkis kuningas raele saadetud kirjas, et ta on teinud Eestimaa asehaldurile Gabriel Oxenstiernale ning mõnele sõjakomissarile korralduse hankida tallinlastelt 100 000 taalrit. Selline summa käis Tallinna kodanikele üle jõu, mistõttu Oxenstierna teatas kuningale, et linnal pole võimalik anda rohkem kui 10 000 taalrit.⁶¹ Milleks kuningas nii suurt summat kasutada soovis, jääb ebasel-

⁵⁵ Vt. viljaikaldusega kaasnenud nälja ja katku kohta: M. Seppel. 1601.–1603. aasta näljahäda Eestimaal. I. Kرونология, ikalduse ulatus ja sissetulekute langus. – Tuna 2014, nr. 2, lk. 33–49; M. Seppel. 1601.–1603. aasta näljahäda Eestimaal. II. Asustuse vähenemine, näljaabi ja kannibalism. – Tuna 2014, nr. 3, lk. 25–43; M. Seppel. 1603. aasta katk Tallinnas Georg Mülleri tuluraamatu põhjal. – Tuna 2017, nr. 3, lk. 30–44. Linna majanduslikust olukorrast neil aastatel vt. E. Küng. Naelatoll Tallinna linna ja Rootsi riigi finantssuhetes, lk. 26–27.

⁵⁶ Karl IX Tallinna raele, Stockholmist 8. ja 27. novembril. TLA, 230.1.BF 31, l. 35–35p; TLA, 230.1.BF 44, l. 150–150p.

⁵⁷ Tallinna raad Karl IX-le, Tallinnas 4. detsembril 1606. SRA, Livonica II, vol. 43.

⁵⁸ Anders Larsson Karl IX-le, Tallinnas 5. juulil 1606. RA, EAA.1.2.41, l. 67.

⁵⁹ SRA, Livonica II, vol. 239. Vt. ka Enn Küng. Tallinn's financial relations with the Swedish central authorities, tabel 3b.

⁶⁰ Tallinna raad Karl IX-le, Tallinnas veebruaris 1610. TLA, 230.1.BF 46, l. 43–43p. Pärnu hõivamid poolakad rootslastelt 5. märtsil ja Daugavgrīva 29. septembril 1609. Rootsi allesjäänud üksused taandusid Eestimaale.

⁶¹ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmist 21. oktoobril 1612. TLA, 230.1.BF 55, l. 4. Tallinna rae protokoll 29. detsembrist 1612. TLA, 230.1.Ab 36, lk. 753. Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 12. veebruaril 1613. SRA, Livonica II, vol. 6.

geks. Samas on linn 1612. aasta hilissügisel Tallinna garnisonile abi andnud. Nimelt, kui Gabriel Oxenstierna 2. oktoobril Eestimaale ametisse saabus, leidis ta sisuliselt eest tühjuse – polnud ei sõjamoona, püssirohtu, pliidi, suurtükke ega proviantu jms. Oxenstierna sõnul oli maksmata ka ratsaväelaste palk – 116 hobuse eest à 20 taalrit, mis tegi kubernerit arvestuses 2324 taalrit (tegelikult 2320 taalrit). Vajaliku summa sai Oxenstierna sularahas ja kaupades linnast.⁶²

1613. aasta hilissügisel esitas Gustav II Adolf Tallinnale nõude osaleda Älvsborgi lunaraha maksmisel, kusjuures kuningas meenutas tallinlastele, et tema eesil, nagu ka temal endal, on olnud kirjeldamatuid kulutusi linna venelaste jt. vaenlaste eest kaitsmisel ning see on riiki kurnanud, nüüd oli saabunud aeg, kui Tallinn sai näidata tänulikkust.⁶³ 1614. aastal eraldaski Tallinna raad „kuningliku majasteedi kassasse“ 4000 taalrit.⁶⁴ Siinkohal on Älvsborgi lunaraha Tallinna garnisoni kontekstis oluline märkida, sest seda raha koguti Rootsis-Soomes ülejäägiga, mistõttu näiteks 1617. aastal, kui lossirahval nappis toiduaineid ja muud varustust, otsustas Gustav II Adolf mingi osa Soomes kogutud Älvsborgi lunarahast Tallinna saata.⁶⁵

Ulatusliku abinõude esitas Gustav II Adolf Tallinnale 1615. aasta hilissügisel. Sama aasta suvel ja sügisel olid Rootsi väed püüdnud vallutada Pihkvat, kuid kampaania ebaõnnestus ning hilissügisel algasid Rootsi ja Venemaa vahel rahuläbirääkimised. Kuna sõjategevus peatus, aga vägesid laiali saata ei olnud võimalik ning hõivatud Vene aladel puudusid vahendid sõjameeste ülalpidamiseks, majutati oktoobris üksusi Eestimaale, kus kaht kompaniid sõdureid tuli ülal pidada Tallinnal, kes pidi viie kuu jooksul iga kuu andma laenuks 600 taalrit. Linn seda võimalust endal esialgu ei näinud. Kuid ka kuningas jäi endale kindlaks, soovides laenuna saada paari tuhandetki taalrit; samas lubas monarh otsida võimalusi, et tallinlaste majanduselu edenema hakkaks. Kuninga lubadusest kinni haarates kiitiski Tallinna raad 1616. aasta 23. veebruaril 2000 taalri suuruse laenu heaks.⁶⁶

Lisaks Tallinna ümbrusse majutatud sõdurite ülalpidamisele olid 1616. aasta alguses garnisonis taas tõsised varustamisraskused. Kuberner Gabriel Oxenstierna sõnul oli kindlus „verest tühjaks jooksnud“ ning „sõjamehed kannatasid nälga ja häda“, mistõttu ta oli sunnitud raha- ja toiduabi linnast otsima. Nii oli näiteks Tallinna kodanikest Bugislaus Rosen lubanud anda 2000 taalrit ja vilja, ehkki veebruari lõpus ei olnud ta veel abi üle andnud, ja Jürgen von Wangersen soostus andma 1500 taalrit, kuid intressi peale. Oxenstierna ise oli sunnitud oma hõbedat panti panema, saades nii 125 taalrit 8% intressiga. Raha kasutati sõjasulastele ja lossirahvale kuutasu maksmiseks.⁶⁷

1616. aasta suvel olukord ei paranenud. Bugislaus Rosenilt saadi oodatust vähem vilja, ainult 300 tündrit, samal ajal kui teised kodanikud, kes olid vilja laenuks lubanud, ei olnud seda üldse saatnud. Ja ehkki Tallinna raad oli lubanud anda 2000 taalrit, oli ta tegelikult

⁶² Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 1. novembril 1612. SRA, Livonica II, vol. 6.

⁶³ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 22. septembril 1613. TLA, 230.1.BF 55, l. 16–16p. Gustav II Adolf Tallinna raele, Türos 5. aprillil 1614. TLA, 230.1.BF 55, l. 18–18p.

⁶⁴ E. Küng. „See tubli linn muutub tühjaks ja lagedaks“. Tallinna majanduslik olukord 1620.–1630. aastatel. II. – Tuna 2018, nr. 1, lk. 11.

⁶⁵ Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 9. juulil ja oktoobris 1617. RA, EAA.1.2.43, l. 224, 250–251.

⁶⁶ Gustav II Adolf Tallinna raele, Narvas 14. novembril 1615. TLA, 230.1.BF 55, l. 33–33p; Gustav II Adolf Tallinna raele, Kaporjes 16. detsembril 1615. TLA, 230.1.BF 55, l. 38; Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 27. jaanuaril 1616. SRA, Livonica II, vol. 44; Gustav II Adolf Tallinna raele, Helsingis 4. ja 7. veebruaril 1616. TLA, 230.1.BF 55, l. 40–40p, 44–44p, 49–49p; Tallinna rae protokoll 23., 24. ja 26. veebruarist ning 1. märtsist 1616. TLA, 230.1.Ab 38, l. 61–62; Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 28. veebruaril 1616. RA, EAA.1.2.43, l. 18; Tallinna ühislaeka 1616. aasta aruanne. TLA, 230.1.Ba 27/I, l. 68p.

⁶⁷ Gabriel Oxenstierna Bugislaus Rosenile, Tallinnas 28. veebruaril 1616; Gabriel Oxenstierna Axel Oxenstiernale, Tallinnas veebruari/märtsi vahetusel; Tallinna lossifoogt Lorenz Bilefelt Gustav II Adolfile, Tallinnas 19. märtsil 1616. RA, EAA.1.2.43, l. 20, 22–24, 30. Siinkohal võib märkida, et J. von Wangersen oli varemgi Tallinna kindlusele raha laenanud, näiteks 1614. aasta novembris 492 taalrit lossi elanikele rõivaste ja 43 taalrit lossile katusekivide ostmiseks. Selle laenu lubas kuberner Oxenstierna tagasi maksta 1615. aasta nelipühadeks iga-aastasest rendist, mis pidi tulema Soomest. RA, EAA.1.2.42, l. 333.

eraldanud vaid 1000 taalrit. Probleem, mis kuberner Oxenstierna sõnul muret tekitas ja millega võimud ei olnud arvestanud, olid laenude kõrged intressid. Kuna Tallinnas valitses suur rahapuudus, olid ka intressid kõrgele tõusnud. Sellises olukorras astus Oxenstierna ennekuulmatu sammu ja pani mõned Tallinna kindluse suurtükid laenu tagatiseks panti. Et talve kiire tulekuga ei olnud Rootsist mingit raha laenude tagasimaksmiseks tulemas, aga suurtükid ei saanud jääda võõraste kätte, otsustas kuberner panna talupoegade peale väikese maksu, võttes igalt asustatud adramaalt 10 taalrit. Samas vabastati talupojad majutamiskohustusest. Siiski oli Oxenstiernal detsembris võimalik kuningale teatada, et Rosen ostis 3000 taalriga suurtükid vabaks, kuid üks kohalikest inimestest ja välismaalastelt möödunud ning jooksvaal aastal võetud võlg oli endiselt veel tasumata.⁶⁸

Tallinna lossilääni arveraamatud 1612. aasta algusest 1617. aasta alguseni näitavad ilmekalt tallinlaste abi Toompea lossile ja garnisonile. Kokku anti rukist 1767, otra 635, linnaseid 182, heeringaid 70, soola 30 tündrit ja veel teisi toiduaineid. Suurim laenaja oli Bugislaus Rosen (vt. tabel 3). Krooni arvestuse kohaselt saadi Tallinna kodanikelt aastatel 1613–1614 vilja jt. kaupu 2657 taalri väärtuses.⁶⁹ Võrreldes arveraamatuid teiste allikatega, on selge, et neis kajastuvad miinimumandmed.

Tabel 3: Bugislaus Roseni laenud Toompea lossile ja garnisonile

Aasta	Rukis (tündrit)	Oder (tündrit)	Linnased (tündrit)	Taalrivääringus
1612	660	200	–	–
1613	158	12	7	eri sorti riiet 3175,5 taalri eest
1614	–	–	–	60 taalrit
1615	140	200	48	–
1617	100	28	72	–
Kokku:	1058	440	127	3245,5

Alus: SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 17–19.

Kirjutades 1616. aasta detsembris Gustav II Adolfile, leidis kuberner Oxenstierna, et kindluse „meeskond on küll hea tervise juures, kuid rõivaste ning musketitega halvasti varustatud“, ja ehkki Oxenstierna oli korduvalt musketite puudust keskvoimudele kurtnud, ei olnud relvi Tallinna saadetud. Mis puutus proviandi, siis oli Oxenstierna ühe kuu normi – 200 tündrit vilja – taas Tallinna kodanikult Bugislaus Rosenilt laenanud, kuid edasine viljaga varustamine oli ebaselge, sest hilise aastaaja tõttu ei olnud seda Soomest Tallinna tulemas. Proviandist oli garnisoni käsutuses veel kolm säilitist ja kaheksa tündrit heeringat.⁷⁰

Tallinna kindluse ja lossirahva ülalpidamisraskused süvenesid 1617. aastal veelgi. Nagu kuberner Gabriel Oxenstierna nüüd tõdes, oli proviandipuudus sedavõrd suur, et ta „oli iga päev sunnitud nägema ja kuulma, millist häda ja kaebamist siin lossirahva seas on, paljud surid nälga või olid haiged“.⁷¹ Kuid sel aastal ega ka paaril järgneval aastal ei ole teadaolevalt laenu ega muud abi Tallinna raelt taotletud, mis näitab ka linna äärmiselt rasket majandusolukorda. Kuberner pani kõik lootused Soome Raseborgi ja Porvoo läänile. Need alad olid

⁶⁸ Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 19. juulil 1616. RA, EAA.1.2.43, l. 85–85; Gabriel Oxenstierna teadaanne 6. oktoobrist 1616. RA, EAA.1.2.43, l. 100; Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 3. detsembril 1616. RA, EAA.1.2.43, l. 131–132.

⁶⁹ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 17–19. Allikakriitiliselt tuleb arvestada, et arveraamatutesse tehtud kirjed on harva täpselt dateeritud ja seetõttu võivad nad aruandeaasta piires, mis üldjuhul oli jaanipäevast jaanipäevani, kõikuda.

⁷⁰ Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 3. detsembril 1616. RA, EAA, 1.2.43, l. 131–132.

⁷¹ Gabriel Oxenstierna Knut Claessonile Soome, Tallinnas 25. aprillil 1617. RA, EAA.1.2.43, l. 181–181p.

Karl IX aegadest alates kohustatud oma aastarendi Tallinna saatma,⁷² kuid 1617. aastal saadeti Soomest üle mere ebapiisavas koguses toiduaineid ja muud varustust.⁷³ Seejuures ongi tähelepanuväärne, et Gustav II Adolf otsustas Tallinna saata isegi mingi osa Soomes kogutud Älvsborgi lunarahast.⁷⁴ Lunaraha maksmine Taanile ja sõjategevuse puhkemine Poolaga seadsid Rootsi riigile suure finantskoormuse. Need olid prioriteetsed väljaminekud, mistõttu tagalagarnisonide rahastamisele ei saanudki suurt tähelepanu pöörata.

Rootsi kroonile antud laenuabi eest on Tallinna kodanikele ka 1610. aastate teisel poolel eraldatud mõningaid pandimõisaid. Nii kinnitas ülemjuhataja Jakob De la Gardie koos Eestimaa kuberneriga Gabriel Bengtsson Oxenstiernaga tallinlasele Herman Timmermannile pandiõiguse Keila kihelkonna Lehola küla kahele asustatud ja neljale asustamata adramaale Novgorodi kampaania ajal laenatud 800 taalri eest (pandikiri 28. oktoobrist 1614). 1618. aastal on tallinlasele Herman Wöstmanile panditud Ruila mõis Hageri kihelkonnas, sest ta oli kas 1615. aasta septembris ja/või 1616. aasta aprillis ülal pidanud Tallinnas viibinud Hollandi saatkonda ja laenanud toiduaineid sõjaväele kokku 4000 taalri väärtuses (pandikiri 20. oktoobrist 1618). 1619. aastal kinnitati raehärra Johan Kochile eluks ajaks kasutusõigus Vaali mõisale ja veskikohale Koeru kihelkonnas kroonile eri aegadel Liivimaa kindluste ülalpidamiseks antud laenude eest (kinnituskiri 20. juulist 1619).⁷⁵

Tallinna garnisoni suurus aastatel 1611–1617

Statistiliselt on lossilääni arveraamatute abil Tallinna Rootsi garnisoni suurust taas võimalik hinnata 1611. aasta oktoobrist alates, kui munsterrolli järgi olid Toompeal nelja Soome lääni – Simon Larssoni Ülem-Satakunta, Lars Larssoni Alam-Satakunta, Mats Olofssoni Hollola ja Erich Nilssini Savo – lipkonnad. Detsembris 1611 oli garnisonis 29 ohvitseri ja 234 sõdurit. 1612. aasta augustis kasvas meeste arv 465 sõdurile ja 54 ohvitserile. Aasta lõpus olid Tallinnas lisaks eelmainitud lipkondadele esindatud veel ka Mats Hanssoni ja Lars Nilssoni kaks Turu lipkonda ning Simon Larssoni Porvoo ja Raseborgi lääni lipkond. Täpsemalt määratlemata on Sven Erikssoni Tallinnas viibinud lipkond. Kokku oli 1612. aastal garnisonis kaheksa lipkonda. Alates 1613. aasta maist hakkas meeste arv vähenema, jäädes järgnevatel aastatel umbes paarikümne ohvitseri ja alla kahesaja sõduri juurde. Samuti vähenes lipkondade arv. Veel 1613. aastal oli neid viis, aga aastatel 1614–1617 kaks: Porvoo ja Raseborgi ning Hollola ja Hattula lääni lipkond. Seega viibisid vaadeldavatel aastatel Tallinnas ainult Soome päritolu sõdurid.⁷⁶ Tabelis nr. 4 on toodud Tallinna garnisonisõdurite arvu dünaamika. Peale mainitud sõdurite teenis Tallinna garnisonis 1611.–1617. aastal 23–31 suurtükiväelast, kellele lisandusid suurtükimeister, alamsuurtükimeister, kirjutaja ja püssirohutegija (tabel 5). Detsembrist 1611 kuni juunini 1613 on lossilääniarvetes kirjas veel ka 21–27 trabanti, kes võisid moodustada Toompea lossi kaitsemeeskonna. Ka lossi nelja vahtmeistrit ja mõnda teistki ametimeest saab seostada sõjaväega.⁷⁷

⁷² 5. maist 1605 allusid Porvoo ja Raseborgi lään Tallinna lossile: H. Almquist. Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630, lk. 563. Kuningas kordas oma korraldust 23. juulil 1608. RA, EAA.1.2.150, l. 14.

⁷³ Gabriel Oxenstierna Knut Claessonile Soome, Tallinnas 25. aprillil 1617; Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 6. juunil 1617. RA, EAA.1.2.43, l. 181–181p, 204–204p. Tallinna lossilääni 1616/1617. aasta arveraamatu järgi on vahendeid Eestimaale saatnud Raseborgi ja Porvoo lään ning 1617/1618. aastal lisandusid neile Helsingi ja Turu lään. SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 19.

⁷⁴ Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 9. juulil ja ? oktoobril 1617. RA, EAA.1.2.43, l. 224, 250–251.

⁷⁵ Jakob Koidu andmebaas.

⁷⁶ Soome sõdurite esindatusele Tallinna garnisonis on senises ajalookirjutuses tähelepanu juhitud: C. von Bonsdorff. Finska garnisonen i Östersjöprovinserna. – Historiallinen arkisto XVII, 1902, lk. 268–276; A. Viljanti. Finnish Soldiers on the Baltic Ramparts during the Swedish Period of Great Power, lk. 141–146; M. Laidre. „Üks hä ja tru õige sullane“. Elust Rootsi sõjaväes Eesti- ja Liivimaal 1654–1700, lk. 172.

⁷⁷ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 17, 18, 19.

Tabel 4: Tallinna Rootsi garnisoni ohvitseride (= O) ja sõdurite (= S) arv aastatel 1611–1617

Aasta \ kuu	I		II		III		IV		V		VI	
	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S
1611	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1612	50	402	49	399	46	443	50	441	50	407	45	415
1613	45	437	45	429	45	421	44	430	37	389	31	346
1614	24	246	20	220	20	261	20	248	21	209	21	185
1615	13	128	13	128	13	128	13	122	20	192	20	192
1616	14	163	11	148	17	162	17	164	17	162	17	134
1617	25	194	25	196	25	196	25	198	22	178	23	186

Aasta \ kuu	VII		VIII		IX		X		XI		XII	
	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S
1611	–	–	–	–	–	–	12	38	21	135	29	234
1612	48	432	54	465	47	409	64	561	44	409	44	409
1613	30	339	30	313	30	336	30	341	24	249	24	259
1614	24	193	24	188	21	180	24	193	21	182	12	128
1615	22	196	22	194	22	195	20	190	19	161	19	163
1616	18	127	18	126	24	211	24	204	24	200	24	197
1617	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Alus: Alus: Baltiska fogderäkenskaper, vol. 17, 18, 19.

Tabel 5: Tallinna Rootsi garnisoni suurtükiväelaste arv aastatel 1611–1617

Aasta \ kuu	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1611	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	26
1612	26	–	26	–	26	–	24	–	24	30	–	31
1613	–	31	–	–	31	26	–	25	–	25	24	24
1614	24	–	24	–	24	24	–	24	27	–	–	–
1615	27	–	27	–	–	27	–	27	–	27	–	25
1616	25	–	25	–	25	25	–	25	–	24	–	24
1617	–	25	24	–	23	–	–	–	–	–	–	–

Alus: Alus: Baltiska fogderäkenskaper, vol. 17, 18, 19.

Kohalike võimukandjate kirjades kuninglikule majesteedile on samuti mõningaid arvu- lisi teateid Tallinna garnisoni suuruse kohta. Tõenäoliselt 1613. aasta lõpus teatas Eestimaa kuberner Gabriel Oxenstierna kuningale, et Tallinnas paikneb Simon Larssoni Porvoo ja Rasepori lipkond algsuurusega 230 meest, kellele lisandus veel 33 meest teistest üksustest, kokku 263 sõdurit. Ülejäänud garnisonisõdurid oli Oxenstierna Porvoo ja Rasepori lääni saatnud ja nad paigutati seal mere äärde. Osa Eestimaale jäänud sõduritest olid jook- sus. Samas tegi Oxenstierna ettepaneku viis-kuus lipkonnapealikut vabastada, sest oma üksustega edasi-tagasi liikudes koormasid nad Soome talupoegi. Alles jäänud sõdurid tuli koondada kahte lipkonda. Need mehed lootis Oxenstierna saabuval kevadel Tallinna tuua ja kasutada kindlustustöödel.⁷⁸ Kui võrrelda neid teateid lääniarveraamatute andmetega

⁷⁸ Gabriel Oxenstierna kolme kirja kontseptid Gustav II Adolfile, Tallinnas (dateerimata). RA, EAA.1.2.41, l. 460, 462; RA, EAA.1.2.42, l. 34.

(tabel 4), siis hakkab silma Tallinna garnisonisõdurite arvu järsk vähenemine 1613. aasta novembris. Alles jäi peaaegu paarsada Simon Larssoni ja alla saja Hans Anderssoni lipkonna mehe; kokku koos ohvitseridega novembris 273 ja detsembris 283 meest. Kuid 1614. aasta kevadel ja suvel Tallinna garnison ei suurenenud. Vastupidi, meeste arv vähenes veelgi.

Kui 1616. aasta sügisel soovis feldmarssal Karl Karlsson Gyllenhielm pärast Venemaa-kampaania peatumist paigutada Eestimaale kaht lipkonda ratsanikke ja üht kompaniid sõdureid, leidis kuberner Gabriel Oxenstierna, et tal on lossirahvast kokku 350 inimest – tõenäoliselt nii garnison, suurtükiväelased, trabandid kui ka tsiviilametnikud kokku –, keda tuli üle talve pidada. Maa majanduslikku kandevõimet hindas kuberner „kalli aja“ ning kehva viljakasvu tõttu halvaks.⁷⁹

Juunis 1617 hindas Gabriel Oxenstierna Tallinna garnisoni suuruseks 250 meest, mis peaks olema korrektne suurusjärk, kui pidada silmas nii lihtsõjaväelasi, ohvitseri, trabante kui ka suurtükiväelasi kokku.⁸⁰ Samal 1617. aastal leidis riigikantsler Axel Oxenstierna, et Tallinna garnisoni suuruseks peaks olema kolm lipkonda kokku 600 mehega. Hiljem sai sõdurite arvu vähendada 300 mehele.⁸¹ Ühe 7. novembrist 1617 pärineva ettepaneku kohaselt peeti vajalikuks hoida Tallinna garnisonis rahuajal 400 meest.⁸²

Tallinna garnisoni sõjaväelaste arvulist muutust on raske seostada Rootsi selle aja sõjategevusega. 30. oktoobril 1611 suri senine kuningas Karl IX ja troonile tõusis tema poeg Gustav II Adolf. Juba 1609. aastal oli riik haaratud sõjategevusse Venemaal ning krooni välispoliitika, mis mõjutas otseselt ka Eestimaad, keskendus itta. 1617. aastal sõlmitud Stolbovo rahuga eraldas Eestimaad Venemaast Ingerimaa kubermang. Sellega vähenes Tallinna kui garnisonlinna tähtsus. 1617. aastal puhkes Liivimaa pinnal vahepeal soikunud uus sõda Poolaga. Millisel määral olid Tallinna garnisonisõdurid sõjategevusega idas seotud, läänarveraamatutest ei selgu. Küll on kuus suurtükiväelast suurtükkidega 1612. aasta veebruari keskel Kalmari sõja (1611–1613) raames komandeeritud Saaremaale.⁸³ Samas on sõdureid kasutatud mitmete n.-ö. jooksvate tööde tegemiseks, näiteks juulis 1616 tegid 11 sõdurit Harku mõisas heina ja mais 1617 saadeti 20 meest Naissaarele metsa langetama, peale selle on sõdureid käskjaladena Rootsi saadetud, antud kubeneri käsutusse, kalameistrile appi jms.⁸⁴

Tallinna garnisoni suurus 1620. aastatel

Arvuliselt on Tallinna garnisoni suurust taas võimalik jälgida 1620. aasta augustist 1621. aasta augustini, kui ooberst Henning Grassi kompaniis, mis paiknes peamiselt Tallinnas, aga ka Haapsalus, Koluveres ja Padisel, oli kokku 272 ohvitseri ja sõdurit. Samal ajal oli neis kindlustes veel kapten Nils Dublari kompaniis vähemalt 141 ohvitseri ja sõdurit. Dublari meeste kohta on öeldud, et need pärinesid Soomest Pohjanmaa maakonna Kokkola (*Gamble Carleby*) ja Pedersöreni kihelkonnast.⁸⁵

⁷⁹ Gabriel Oxenstierna Karl Karlsson Gyllenhielmile, Tallinnas 12. oktoobril 1616. RA, EAA.1.2.43, l. 112–113p.

⁸⁰ Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 6. juunil 1616. EAA, 1.2.43, l. 204–204p.

⁸¹ Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling. Avdeling 1, band 1. Stockholm 1888, lk. 371, 375.

⁸² Võrdluseks: Narvas pidi olema 600, Ivangorodis 300, Pärnus 400, Paides 150, Haapsalus 60 ja Koluveres 40 meest. J. Mankell. Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, del II, lk. 31.

⁸³ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 17. Rootsi sõjalise kampaania kohta 700–800 mehega Saaremaale ja Kuussaare alla jaanuaris 1612 vt. lähemalt: V. Seresse. Des Königs „arme weit abgelegenne Vntterthanen“. Oesel unter dänischer Herrschaft 1559/84–1613. Frankfurt am Main, 1996, lk. 197–198; M. Laidre. Domus belli, lk. 733.

⁸⁴ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 19.

⁸⁵ SRA, Baltiska fogderäkenskaper, vol. 19.

Tabel 6: Tallinna Rootsi garnisoni ohvitseride (= O) ja sõdurite (= S) arv aastatel 1626–1629

Aasta \ kuu	I		II		III		IV		V		VI	
	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S
1626	–	–	–	–	–	203	–	336	–	332	–	319
1627	58	366	54	366	53	364	53	367	54	367	58	363
1628	36	252	54	370	36	249	36	248	54	366	54	358
1629	54	347	54	348	53	346	47	306	47	303	47	299

Aasta \ kuu	VII		VIII		IX		X		XI		XII	
	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S	O	S
1626	–	234	–	160	–	–	–	–	56	363	58	366
1627	58	364	58	364	53	363	54	350	54	376	36	254
1628	53	357	56	352	53	348	53	348	54	352	54	351
1629	36	235	36	229	–	–	–	–	–	–	–	–

Alus: RA, EAA.1.2.897.

Kõige täielikumad andmed – munsterrollid – Tallinna garnisoni kohta on aastatest 1626–1629 (tabel 6). Sel ajal kuulus Tallinna garnisoni koosseisu jätkuvalt ooberst Henning Grassi kompanii, mis on jälgitav läbi kõigi nende aastate, s. o. märtsist 1626 augustini 1629. Enam-vähem samal ajavahemikul oli Tallinnas kapten Wellam Lysi kompanii. Andmed tema sõdurite kohta lõpevad 1629. aasta märtsiga. 1626. aasta novembrist 1629. aasta märtsini viibis Tallinnas kapten Kaspar Köpkeni kompanii. Lühikest aega, 1626. aasta märtsist juulini, oli Tallinnas kapten Hindrik Rodinge, 1629. aasta märtsist augustini major Evert Taube ja aprillist juunini kapten Berendt Nymani kompanii.⁸⁶ Tabelis 6 on toodud Tallinna garnisonis reaalselt viibinud mehed. Selle kohaselt oli 1626. aasta novembrist alates Tallinnas ohvitseri ja lihtsõdureid kokku üle 400 mehe, mõnel kuul isegi kuni 424 meest. Kompaniide tegelik koosseis oli aga suurem. Nii näidatakse munsterrollides veel ka Tallinnast mujale – Paidesse ja Koluverre – komandeeritud sõdureid, samuti mehi, kes olid väeosast omavoliliselt lahkunud ehk jooksus, aga ka haigeid ja väeteenistuseks kõlbmatuid sante (*oduglig, krymling*). Eraldi arvestus oli surnud meeste kohta. Näitena võib tuua ooberst Henning Grassi kompanii 1628. ja 1629. aasta andmed (tabel 7).

Tabel 7: Ooberst Henning Grassi kompanii koosseis koos surnutega 1628. ja 1629. aastal

	Ohvitseri	Sõdureid	„Mujal“	Jooksus	Kõlbmatuid	Kokku	Surnuid
01.1628	18	135	2	5	–	160	2
02.1628	18	135	2	5	–	160	2
03.1628	18	135	2	5	–	160	2
04.1628	18	135	2	5	–	160	2
05.1628	18	135	2	5	–	160	2
06.1628	18	132	2	6	–	158	5
07.1628	18	131	2	6	–	156	7
08.1628	21	129	2	8	2	162	9
09.1628	18	129	2	8	2	159	10
10.1628	18	127	2	8	–	155	11
11.1628	18	133	2	7	2	162	11
12.1628	18	133	2	7	2	162	11

⁸⁶ Eestimaa kubermangu arveraamatud aastate 1626–1629 kohta. RA, EAA.1.2.897.

01.1629	18	132	2	7	2	161	12
02.1629	18	132	2	9	2	163	14
03.1629	18	132	2	9	2	163	14
04.1629	18	129	2	11	2	162	17
05.1629	18	128	2	11	2	161	17
06.1629	18	125	2	11	2	158	23
07.1629	18	126	2	11	2	159	23
08.1629	18	122	2	11	2	155	27

Alus: RA, EAA.1.2.897.

Teatavasti oli 1629. aastal Tallinnas järjekordne katkuoht, kuid märkimisväärse suremuse-
ta.⁸⁷ Kuna erinevalt Grassi kompaniist teisi üksusi suurem suremus ei tabanud, võib oletada
mõnda muud haiguspuhangut. Grassi kompanii juhtkonna moodustasid ooberst, leitnant,
lipnik, veltveebel, seersant, kuus kapralit, suurtükimeister, munsterrollikirjutaja, aga ka
flöödimängija, kaks trummilööjat ja kaks varustajat. Sõdurite rahvusliku kuuluvuse kohta
otsesed andmed puuduvad, kuid mitmel korral viidatakse munsterrollides meeste Soomest
juurdetoomisele. Samuti märkis Tallinna raad 1626. alguses mitmele Gustav II Adolphi nõud-
misele vastates muu hulgas, et linnas on 200 Soome sõdurit, kes koos Tallinna sõduritega
kindlust remontisid.⁸⁸ 1626. aasta varakevadel oligi Tallinna garnisonis 200 mehe ringis.

Julius Mankelli publitseeritud arhiiviallike järgi pidasid keskvoimud 1623. aasta mais
vajalikuks hoida Tallinna garnisonis kaht kompaniid Soome sõjamehi kokku 300 mehega.
Tegelikult oli aprillis 1624 Tallinnas registreeritud 281 meest.⁸⁹ 1626. aastal tegi riigikantsler
Axel Oxenstierna ettepaneku pidada Tallinnas 150 meest,⁹⁰ kuid juba 1627. aasta veebruaris
panid keskvoimud ette suurendada kompaniide arvu kolmele kokku 450 mehega.⁹¹ Nagu
tabelist 6 ilmneb, siis enam-vähem sellises suurusjärgus meeste arv 1627. aastal Tallinnas
oligi. Järgnevatest aastatest otsesed andmed Tallinna garnisoni suuruse kohta puuduvad.
Arvestuslikult paiknes jaanuaris 1630 Tallinnas endiselt kaks ooberst Henning Grassi kom-
paniid.⁹² 1630. aastatel jäid ettepanekud Tallinnas paiknevate kompaniide arvu osas kõikuma
ühest kolmeni.⁹³ Teatavasti peeti Tallinna garnisoni tavapäraseks suuruseks 17. sajandi kes-
kel ühte kompaniid 150 mehega, mis oli tõenäoliselt optimaalne, arvestades, et Tallinn pol-
nud piirikindlus ja 17. sajandi teisest veerandist jäädi aktiivse sõjategevusega piirkondadest
eemale. Perioodidel, kui Rootsi riik sattus taas sõtta oma naabritega, kasvas ka linna garnisoni
suurus.⁹⁴ Ajuti tuli tallinlastel all-linna ja eeslinnadesse majutada ka linna läbivaid väeüksusi.

⁸⁷ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 314–315.

⁸⁸ Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 8. veebruaril 1626. SRA, Livonica II, vol. 44.

⁸⁹ Võrdluseks: 1623. aastal arvestati Pärnusse, Paidesse ja Ivangorodi igäühte samuti kaks Soome kompaniid
300 mehega ning Narva kuus Soome kompaniid 900 mehega. 1624. aastal oli Narvas ja Ivangorodis 962,
Laiusel, Vasknarvas ja Kaporjes 150, Pärnus 133 ja Paides 134 meest. J. Mankell. Uppgifter rörande svenska
krigsmagtens styrka, del II, lk. 49, 53.

⁹⁰ Võrdluseks: riigikantsler nägi 1626. aastal Riiga ette 16 kompaniid 2400, Narva neli kompaniid 600, Ivan-
gorodi kaks kompaniid 300, Tartusse kaks kompaniid 300 mehega. Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter
och brevväxling. Avdeling 1, band 1. Stockholm 1888, lk. 407.

⁹¹ J. Mankell. Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, del II, lk. 69.

⁹² Pärnusse ja Tartusse arvestati kummassegi üks Henning Grassi kompanii 150 mehega. Narva oli mõeldud
kaheksa kompaniid 1200 mehega. J. Mankell. Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, del II, lk. 97.

⁹³ Vastavad andmed on aastatest 1633, 1635, 1636 ja 1638: Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brev-
växling. Avdeling 1, band 1. Stockholm, 1888, lk. 469; Svenska riksrådets protokoll, V, 1635. Stockholm, 1888,
lk. 204–205; sama, VI:I, 1636. Stockholm, 1889, lk. 59; VII:I, 1637–1639. Stockholm, 1895, lk. 203.

⁹⁴ 1656. aasta kevadel toodi Tallinna umbes 500 meest, kes järgmisel aastal katku puhkedes lahkusid. 1658.
aasta novembris oli Tallinnas lühikest aega 1611 jalaväelast. 1660. aastatel teenis Tallinnas keskmiselt 296
ohvitseri ja sõdurit. 1670. aastatel kasvas kindlustustööde tõttu sõjaväelaste arv garnisonis kahele ja enamale ▶

Tallinlaste panus Toompea garnisoni ülalpidamisse 1620. aastatel

1620. aastate algul taotlesid Rootsi võimud kuningas Gustav II Adolfiga eesotsas Tallinna raelt otsest rahalist või proviandiabi nii kohalikule garnisonile kui ka laiemalt sõjategevuse finantseerimiseks Liivimaal, näiteks 1621. aastal Riia ja 1625. aastal Tartu kampaania toetamist. Osaleda tuli ka Liivimaa kindluste ülalpidamises. Enamasti ei olnud raad valmis nõutud raha andma ja vaidles võimuesindajatega seni, kuni summat alandati. Näiteks 1623. aastal, kui Tallinnas viibinud riigikantsler Axel Oxenstierna alustas riigipoolset nõudmist 6000 taalrist, kahanes summa läbirääkimiste käigus 2000 taalrile. Kahtlemata hindas kuningavõim sellise rahaeralduse ebapiisavaks.⁹⁵

Varakate Tallinna kodanike laenupanust Rootsi krooni sõjafinantsidesse on eraldi raske hinnata, sest laenude võtmine ja andmine toimus Tallinna lossivõimude ja kodanike vahelisel kokkuleppel ning Toompea lossi arvetesse neid sel perioodil kantud ei ole. Ühe hinnangu järgi, mis leidub Rootsi kammernõunike kirjas Eestimaa asehaldurile Per Banérile, ei olnud aastatel 1622 ja 1623 Tallinna garnisoni ülalpidamiseks mõeldud laenude kampaania piisavalt raha sisse toonud: kokku saadi ainult 683 taalrit ja 25 rundstücki. Paraku ei selgu kirjast, kes olid laenajad, kas tallinlased või ka teiste Eestimaa seisuste esindajad.⁹⁶ Mõne eraisiku laenu võisid olla märkimisväärsed. Näiteks andis 1625. aasta suvel Jost Dunte kuninga käsutusse 300 Ungari floriini.⁹⁷ Dunte figureerib peaaegu ainsa laenuandjana ka Eestimaa kubermangu 1626.–1628. aasta arveraamatus (tabel 8).⁹⁸ Kusjuures Dunte kohta on öeldud, et laenu oli ta „juba aastaid“ andnud intressivabalt.⁹⁹ Millalgi pidi tallinlase mõõt siiski täis saama. 1629. aasta kevadel on Tallinna asehaldur Evert Bremen kuningale kurtnud, et „Jost Dunte, kes seni on mõned tuhanded taalrid laene andnud, ei ole enam valmis laenama“.¹⁰⁰

Tabel 8: Jost Dunte laenud Toompea lossile ja garnisonile (hõbetaalrites)

Periood	Taalrit
28. juuli 1625 – 1. sept. 1626	12 366:14
sept. 1626 – sept. 1627	30 822:10
sept. 1627 – sept. 1628	26 112:20
Kokku:	69 301:12

Selgemalt on Tallinna finantspanus kohalike garnisonide ülalpidamisse nähtav aastatel 1623–1629. Nimelt allkirjastasid Axel Oxenstierna ja Johan Skytte 26. juunil 1623 Nääsis kuninga nimel resolutsiooni,¹⁰¹ millega Tallinn sai kuueks aastaks – 1623. aasta pärtlipäevast

► kompaniile, ületades 1676. aasta detsembris tuhande mehe piiri. Septembris 1677 koosnes Tallinna garnison 12 kompaniist kokku 1452 mehega. 1678. aasta lõpus oli linnas taas üks-kaks kompaniid. Põhjasõja puhkedes sõjaväelaste arv linnas kasvas. 1710. aasta veebruaris oli Tallinna garnisonis umbes 4500 meest. S. Hartmann. *Reval im Nordischen Krieg*, lk. 39–41; M. Laidre. *Schwedische Garnisonen in Est- und Livland 1654–1699*, lk. 23–24, vt. ka tabelleid nr. 5–43; M. Laidre. „Üks hä ja tru õige sullane“. *Elust Rootsi sõjaväes Eesti- ja Liivimaal 1654–1700*, lk. 98.

⁹⁵ E. Küng. Tallinn's financial relations with the Swedish central authorities.

⁹⁶ Kammernõunikud Johan Skytte jt Per Banérile, Stockholmis 22. veebruaril 1625. SRA, Livonica II, vol. 241.

⁹⁷ Tallinna rae protokoll 26. juulist 1625. TLA, 230.1.Ab. 43, l. 122.

⁹⁸ RA, EAA.278.1.XXV/142, l. 63p–65.

⁹⁹ Johan De la Gardie Tallinna raele, Tallinnas 3. juulil 1628. TLA, 230.1.BF 63.

¹⁰⁰ Evert Bremen Gustav II Adolfile, Tallinnas 9. aprillil 1629. RA, EAA.1.2.49, l. 16–16p. Kuna kohalikel Rootsi võimudel tekkisid tagasimakseraskused, on nad mõnel korral võimaldanud Jost Duntel vilja välja vedada ka väljaveokeelu ajal.

¹⁰¹ Tallinna tollirendi sisseseadmise kohta vt. lähemalt: K. R. Melander. Ruotsin hallituksen ja Tallinnalaisten kauppatuumat Venäjän suhteen ynnä niistä johtuvat riidat Lübeckin kanssa vuosina 1614–43. – *Historialinen Arkisto* 16 (1899), lk. 36–37; E. Blumfeldt. Statistilisi lisandeid Tallinna kaubaliikluse ja meresõidu ajaloole. – *Ajalooline Ajakiri* 1935, nr. 1, lk. 4–5; E. Küng. „See tubli linn muutub tühjaks ja lagedaks“. Tallinna majanduslik olukord 1620.–1630. aastatel. I. – *Tuna* 2017, nr. 4, lk. 33–36.

(24. august) 1629. aasta pärtlipäevani – rendile enda sadama, Narva, Helsingi ja Porvoo tollid. Rendisumma – 12 000 Rootsi taalrit „heas rahas“ ehk siis hõbedas – tasus Tallinn kuninglikku rentkambrisse kaks korda aastas, küünla- ja pärtlipäevaks.¹⁰² Rootsi riik kasutas saadud tollirendiraha peaaesjalikult Eesti- ja Liivimaal viibiva sõjaväe ning ametnikkonna finantseerimiseks; ja kuigi tollirendi aastaaruannetes ei viidata otseselt Tallinna garnisoni ülalpidamisele, anti rendiraha Eestimaa kubernereri käsutusse, kes selle vajadust mööda ümber jagas. Tollirendi aruannetes on selgelt viidatud Narva garnisoni ülalpidamisele. Näiteks nõuti Tallinna raelt juba 1623. aasta septembri algul nii kiiresti kui võimalik 7000 taalri saatmist Narva garnisonile. 1624. ja 1625. aasta eest tuli Tallinnal Narva saata 3000 taalrit, järgnevatel aastatel enam mitte. Teine suur tollirendirahade saaja oli Rootsi garnison Riias ja üldistavalt „Liivimaa kindlused“. Kuna toonane Eestimaa kuberner Johan De la Gardie ei saatnud siiski kogu raha Riiga ja Liivimaale, jäi sealt kindlasti summasid ka sõjaväele Tallinnas. Üks selgem Tallinna garnisoniga seotud nüanss on Tallinna kodanikule Jost Duntele varasema laenuraha tagasimaksmine. Nii esitas De la Gardie 1626. aasta oktoobris 4500 taalri suuruse nõude rendirahale, sest soovis sellega kustutada riigi võlga Dunte ees. 1627. aasta sügisel lasi De la Gardie rael Duntele maksta veel 6000 taalrit. Ja 1628. aastal on De la Gardie korraldusel tulnud Duntele naelakambrist maksta järgmised 6000 taalrit.¹⁰³ Tagasimaksed Jost Duntele on seostatavad tabelis nr. 8 toodud andmetega.

Sama ebaselge on, millises ulatuses kasutati kohapeal Tallinna linnalt aastatel 1625–1628 nõutud kontributsiooniraha. 1628. aastast Tallinna reidil kogutud litsenditolliraha saadeti säilinud aruannete järgi valdavas osas Riiga. Kui 1629. aasta kevadel tehti kokkuvõtte möödnud aasta litsendi laekumise kohta, võis Spiering kuningale teatada, et laekunud oli 23 000 taalrit, millest Riiga saadeti 16 250, Tallinna garnisoni ülalpidamiseks anti 3000 taalrit ja ülejäänud raha jäi tagavaraks.¹⁰⁴ Huvitava pidepunkti Tallinna garnisoni võimalike üldkulude suuruse kohta pakub Gustav II Adolphi vihastumine Tallinna rae peale 9. veebruaril 1626, kui raad keeldus sisse seadmast väiketolli. Nimelt kulus kuninga hinnangul riigil Tallinna garnisonile 60 000 taalrit aastas, seda summat ei soovinud ta aga enam üksi kanda, vaid linn pidi garnisoni ülalpidamisel osalema.¹⁰⁵

Tallinlaste kohustus järgneda oma isandale lahinguväljal varasel Rootsi võimu perioodil

Nagu märgitud, sätestas Erik XIV oma 2. augustil 1561 allkirjastatud ratifitseerimisürikus tallinlaste kohustuse pidada hädaaegadel enda kulul ülal mingit hulka sõdureid ja neid lahinguväljale saata. Nii oli see olnud juba ordumeistrite ajal (s. o. *Heeresfolge*). Sisuliselt tuli Tallinnal juba esimestel Rootsi võimu aastatel oma kohustust täitma hakata. Nii tänas Erik XIV detsembris 1562 Tallinna raadi, et linn oli lipkonna sõjasulastega Paide piiramisel osalenud ja end teenistusvalmina näidanud.¹⁰⁶ Kui aga puhkes Põhjamaade Seitsmeaastane sõda ja Taani koos Lübeckiga kuulutas 13. augustil 1563 Rootsile sõja, nõudis Erik XIV samal päeval Tallinna raele läkitatud kirjas lipkonna Saksa sõjasulaste andmist. Kuninga kiri on mitmest aspektist huvipakkuv. Nimelt pidi Tallinna lipkond – kas juba olemasolevad või juurde värvatud mehed – võitlema Rootsis, mitte osalema Tallinna kaitses. Põhjenduseks tõi kuningas asjaolu, et tema palgasõdurite värbamiskampaania Saksamaal oli läbi kukkunud. Teiseks

¹⁰² Axel Oxenstierna ja Johan Skytte allkirjastatud Tallinna tollirendi tingimused, Nääsis 26. juunil 1623. TLA, 210.1.BF 61, l. 6–8. Gustav II Adolphi tollirendi ratifitseerimise dokument, Stockholmis 1. septembril 1624. Die Quellen des Revaler Stadtrechts, lk. 207–208; originaaldokument: TLA, 210.1.BF 56, l. 107–107p.

¹⁰³ E. Kung. Tallinn's financial relations with the Swedish central authorities.

¹⁰⁴ Tallinna asehaldur Evert Bremen Gustav II Adolfile, Tallinnas 9. aprillil 1629. RA, EAA.1.2.49, l. 16–16p. Vt. ka Bremeni kviitungit, Tallinnas 30. detsembril 1628. SRA, Östersjöprovinsernas tull- och licenträkenskaper, vol. 22.

¹⁰⁵ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 105. Tallinna rae protokoll 9. veebruarist 1626. TLA, 230.1.Ab 43, l. 259.

¹⁰⁶ Erik XIV Tallinna raele, Stockholmis 2. detsembril 1562. TLA, 230.1.BF 6, l. 109p.

süüdistas Erik XIV Tallinna sõja puhkemises. Nagu ta märkis, oli Rootsi kroon just Tallinna kasuks Lübecki kaubandust takistanud ja „endid selles sõjas nende vaenlaseks teinud“. Samas kirjas rõhutas ta veel, et „praegune sõda, mida meie vastu peetakse, on peaaegu teie tõttu tekkinud“.¹⁰⁷ See, et Tallinn oleks sõjamehi Rootsi saatnud, allikatest ei ilmne.

Kui tutvuda raes 1601. aastal koostatud loendiga sõjakäikudest, kuhu linn oli aastatel 1556–1581 sõdureid andnud, siis Rootsi võimu perioodist toodi esile: 1) Tallinna saksa sõjasulaste osavõtt Ruunavere lahingust 3. veebruaril 1567, kus nad kõik langesid ja nende lipp viidi koos rootslaste omaga Poola, 2) 23. jaanuaril 1572 osaleti lahingus Koluvere juures, 3) 3. jaanuaril 1574 saadeti linna lipkond Rakvere alla, 4) 1576. aastal oldi Padise all, 5) 1. juunil 1578 saadeti linna sõdurid Tartu alla, mille eeslinnad põletati maha, 6) samal aastal osales üks Tallinna lipkond lahingus Võnnu juures, 7) 28. detsembril 1580 osalesid Tallinna sõjasulased Padise kloostril vallutamisel ja 8) üks linna lipkond saadeti 1581. aastal Paide alla, mis 24. novembril hõivati.¹⁰⁸ Selles loendis tallinlaste osalust 1581. aastal Rakvere, Toolse või Narva hõivamisel ei mainita.

Johan III tuletas linnale tema kohustust meelde 1581. aasta jaanuaris, kui Pontus De la Gardie valmistas ette sõjakäiku Soomest Eestimaale. Kirjas Tallinna raele märkis kuningas, et De la Gardie vajab sõjamehi, sõjavarustust jms. ja et tallinlased on kohustatud lipkonda sõjasulaseid pidama. Monarh tõdes, et tallinlaste majandusliku võimetuse tõttu ei olnud ta neilt pika aja jooksul (*eine geraume Zeit*) seda kohustust nõudnud, kuid nüüd pidid nad kümneks nädalaks andma 600 meest appi. Selle eest lubas Johan III tallinlasi tulevikus kolm aastat säästa. Mida De la Gardie laskemoona, püssirohu jms. osas vajas, pidid tallinlased andma ja selle kohta kuningale väljamaksmiseks kviitungi esitama. Sama nõudmist kordas kuningas veebruaris, märkides, et talvel on sõjaväge raske varustada, mistõttu rael tuli koos sõjameeste ja muu sarnasega (*mit Volck und sonsten*) anda toiduaineid ja laskemoona, mis taas lubati korvata.¹⁰⁹

1581. aasta mais kirjeldas Johan III raele Rootsi vägede saavutusi sõjas Venemaa vastu ja lubas edaspidi veelgi suurema tõsidusega vaenlasele kallale tungida. Samas pidas kuningas vajalikuks meenutada, et just Rootsi oli Liivimaa elanikke „barbaarse türanni vastu“ kaitsnud, mistõttu oli saabunud aeg anda kroonile toidu-, laskemoona- jms. abi. Iseäranis käskis monarh Tallinnal ülal pidada lipkonda, mille suuruseks ta nüüd nimetas 300 meest, korrates aga taas mõtet, et tallinlasi oli kaua aega sellest kohustusest säästetud, ehkki linn oli seda kroonile lubanud ja oli selleks ka kohustatud (*angelobet und pflichtig*).¹¹⁰

Järgnenud lühikese rahuperioodi ajal tallinlastele nende kohustust mingit väeüksust ülal pidada ei meenutatud. 1590. aasta jaanuaris alustasid Vene väed uut sõda Rootsi vastu. Pärast seda kui venelased olid Ingerimaa hõivanud, sõlmisid pooled 23. veebruaril relvarahu, mis pidi kestma järgmise aasta alguseni. Rootsi sõjaline kampaania 1591. aastal kukkus läbi. Selles olukorras pöördus Johan III septembris uuesti Tallinna rae poole ja nõudis lipkonda sõjasulaseid. Kuningas põhjendas seda vajadusega tugevdada seoses Moskva riigi kallaletungiga oma sõjajõude. Tallinn pidi 1592. aasta jaanuarist märtsi lõpuni kolmeks kuuks moskvalaste vastu välja panema ühe täisvarustuses lipkonna, mis oleks nii tugev, kui olid linna võimalused. Et ettevõtmine linnale väga koormav ei oleks, oli Johan III valmis sõduritele pooleteise kuu palga ise maksma, ülejäänu tuli linnal kanda.¹¹¹

Ei ole teada, kas Tallinna raad kuningaga korraldust täitis, kuid järgneval kümnel aastal otseselt väeüksuse väljapanemist linnalt ei nõutud, ehkki pärast Johan III surma 1592. aasta

¹⁰⁷ Erik XIV Tallinna raele, Stockholmis 13. augustil 1563. TLA, 230.1.BF 6, l. 127–128p.

¹⁰⁸ Tallinna rae 1601. aasta protokoll. TLA, 230.1.Ab 29, lk. 664.

¹⁰⁹ Johan III Tallinna raele, Svartsjöes 10. jaanuaril ja Stockholmis 18. veebruaril 1581. TLA, 230.1.BF 4, l. 131–131p, 133.

¹¹⁰ TLA, 230.1.BF 4, l. 134–134p.

¹¹¹ Johan III Tallinna raele, Stockholmis 28. septembril 1591. TLA, 230.1.BF 4, l. 186.

novembris hertsog Karli ja uue kuninga Sigismundi vahel puhkenud võimuvõitluses ei unustatud provintsialamate võimalikku panust maa kaitsmisse. Näiteks tuletas hertsog Karl 1595. aasta hilissügisel tallinlastele meelde nende kohustust üht hulka sõjasulaseid ülal pidada, millest linna oli mõni aeg säästetud. Kuid hertsogi idee kohaselt tuli Tallinnal selle kohustuse täitmise asemel saata saabuval talvel Narva vilja ja muud proviantu ning sõjasulaseid, kuna hilise aastaaja tõttu ei olnud Rootsist-Soomest Narvat võimalik enam varustada.¹¹² Kas ja kuidas konkreetne nõudmine täideti, allikatest ei selgu. Pigem tuleb 1590. aastate teise poole puhul arvestada, et kaalukamate majanduslike nõudmiste esitamise asemel püüdis nii üks ja kui ka teine pool maa seisuslikke omavalitsusi enda poole kallutada. Konfliktist tuli võitjana välja hertsog Karl, kes jätkas sügisel 1600 võitlust oma vennapoja vastu Liivimaal. 1600. aasta augustis Eestimaa seisustega Tallinnas läbirääkimisi pidades meenutas hertsog Tallinna raele linna kohustust sõja ajal üht lipkonda sõjasulaseid ülal pidada, lisades uue nõudmisena relvastatud laeva andmise koos 25 sõduriga.¹¹³ Oma vastuses hertsogile meenutas raad, et Tallinn oli Moskva sõja alguses, s. o. 1558. aastal, kui linn oli veel jõukas, kuid ilma jäänud ordumeistri kaitsest, mõned sõjasulased teenistusse võtnud, neid ülal pidanud ja sõjakäikudel kasutada lubanud, ehkki privileegide järgi väidetavalt linnal sellist kohustust ei olnud. Hertsogit paluti hoida linn nende vanade vabaduste juures.¹¹⁴

Juba sõjaväljale suundununa nõudis hertsog linnalt endiselt „mõningaid sõjamehi või summat raha“. Mehed tuli saata appi Tartu piiramisele. Detsembri lõpus tuli Tallinna raad hertsogile vastu, otsustades ühe lipkonna sõjasulaseid Ditrich von Franckfurdti ja Hans Ruhewalteri juhtimisel kaheks kuuks Tartu alla saata. Mehed saadi kokku linnas „avaliku trummilöömisega“, s. t. värbamise teel. Nagu tabelist nr. 9 ilmneb, oli sõdureid sada. Hoolimata sellest, et 3. jaanuariks 1601 olid teated Tartu kapituleerumisest 27. detsembril Rootsi vägede ees Tallinna jõudnud, saatis raad mehed hertsogi käsutusse.¹¹⁵

Siinkohal on vajalik märkida, et hertsog Karli interpreteeringus võis linna privileegidest tulenev kohustus pidada ülal üht lipkonda sõjasulaseid tähendada ka ühe Tallinnasse paigutatud Rootsi sõjaväeüksuse finantseerimist. Sellise nõude esitas hertsog Tallinnale 20. augustil 1603, kui ta käskis rael anda ühele lipkonnale sõjameestele ühe kuu tasuna 1089 taalrit. Arusaadavalt Tallinna raad vaidlustas selle nõudmise. Esiteks viidati linna haletsusväärsele olukorrale, vaesusele, tagavarade ammendumisele ja suurtele võlgadele. Teiseks toodi esile hiljuti Soomest saabunud sõjamehed, kes pidid maad kaitsma, kuid tegelikult rüüstasid seda. Nad olid oma välilaagri üles seadnud Ülemiste veski juurde ega lasknud talupoegadel sealt edasi toiduainetega linna sõita. Kaubad, mis olid mõeldud linna toomiseks, võeti „löömise ja peksmisega“ ära. Kolmandaks toodi välja kulutused linnasõdurite ülalpidamisele, mis läks raele maksma rohkem kui tuhat taalrit kuus. Rae hinnangul olid nad ülal pidanud rohkem sõjasulaseid, kui linnal oli võimalusi, ning neid käsu peale Tartu ja Paide alla saatnud. Linna tabanud hädade hulgas ei jätud mainimata ka katkuepidemiat. Kokkuvõttes Tallinna raad keeldus nõutud 1089 taalrit andmast.¹¹⁶

¹¹² Hertsog Karl Tallinna raele, Söderköpingis 9. novembril 1595. TLA, 230.1.Bh 62/I, l. 44–44p.

¹¹³ Laeva koos 25 sõduriga nõudes pidas hertsog Karl suure tõenäosusega silmas linnale 1348. aastal ordu antud privileegi, milles mh. sätestati tallinlaste kohustused vaenlase sissetungi ja merel ettevõetavate aktsioonide korral. Nimelt olid tallinlased vaenlase sissetungi ajal kohustatud Narva all välja panema maleva ja meresõja korral mehitama 25 mehega laeva. Vt. J. Kreem. Tallinna linna sõjalistest kohustustest Saksa Ordu ees, lk. 7.

¹¹⁴ Hertsog Karli resolutsioon Tallinna raele, Tallinnas 20. augustil 1600, § 7. TLA, 230.1.BF 43, l. 42p–43. Tallinna raad hertsog Karlile, Tallinnas 25. augustil 1600, § 7. SRA, Livonica II, vol. 43.

¹¹⁵ Hertsog Karl Tallinna raele, Viljandis 20. oktoobril (TLA, 230.1.BF 30, l. 97–97p) ning Paides 10. ja 15. detsembril 1600. TLA, 230.1. BF 44, l. 38, 42. Tallinna raad hertsog Karlile, Tallinnas 20. ja 30. detsembril 1600 ning 3. jaanuaril 1601. TLA, 230.1.BF 30, l. 100–100p, 102, 104p–105. Krahw Mauritz hertsog Karlile, Tallinnas 21. detsembril 1600: SRA, Livonica II, vol. 3.

¹¹⁶ Hertsog Karl Tallinna raele, Älvsnabbenis 15. juulil 1603. TLA, 230.1.BF 44, l. 89. Tallinna raad hertsog Karlile, Tallinnas 20. augustil 1603. SRA, Livonica II, vol. 43. Sama kontsept TLA, 230.1.BF 46, l. 5–6p.

Samal 1603. aasta sügisel alustas Tallinna raad mitmes mõttes tähelepanuväärset kampaaniat, et värvata linnale sõjasulaseid Saksamaalt. Septembris kirjutas raad Lübecki kodanikule Daniel Reuterile, et Tallinnal on praeguses sõjaolukorras linna kaitseks vaja hästi relvastatud Saksa sõdureid ja suurtükimehi. Nende saamiseks saadeti Tallinna kodanikust suurtükimeister Jacob von Essen Lübeckisse volitusega vajalikud sõjaväelased Saksamaalt värvata ja lubada neile tasu, millega nad pidid rahul olema. Tallinna raad palus Essenit toetada, et sõdurid ja suurtükimehed jõuaks Saksamaalt Tallinna veel enne talve.¹¹⁷ Kui edukas konkreetne aktsioon oli, allikatest ei selgu, võimalik, et selleni ei jõutudki, sest kiri Reuterile ja vastav üleskutse on Tallinna raearhiivis säilinud originaalidena, mitte eelduspäraselt kontseptidena. Samas on värbamiskampaania juures tähelepanuväärne meeste otsimine Saksamaalt ning möödamine keskvoimudest. Kuna tegemist oli välispoliitilise sammuga, oleks see pidanud vajama Rootsi võimude heakskiitu. Teiseks ei ole täpselt teada, kui palju sõdureid sooviti värvata ja milleks neid taheti kasutada, kas ainult linna kaitseks n.-ö. müüride vahel või ka riigi sõjaliste operatsioonide toetamiseks. Üheks pidepunktiks võiks olla Tallinna rae protokollis leiduv korralduse visand s.a. 7. oktoobrist, mille kohaselt oli linn enda kaitseks heaks kiitnud 200 sõjasulase ja 40 suurtükiväelase (*Buchsenschiütz*) palgalevõtmise. Sõdureid pidid ülal pidama kõik linnaelanikud ja nad tuli majutada kodanike juurde.¹¹⁸ Kas mainitud ettevõtmised olid omavahel seotud, allikatest ei selgu.

1604. aasta suvel esitas kuningaks tõusnud Karl IX Tallinna raele nõude pidada aasta jooksul linna kuludega sõjaväljal üht 200-mehelist lipkonda sõjamehi. Vastutasuks lubas kuningas linnale anda senise poole naelatollitulu asemel kaheks aastaks terve sissetuleku. Ometi ei tulnud Tallinna raad nüüdki sõdurite lahinguväljal pidamise asjus kuningale vastu, põhjendades seda asjaoluga, et nad juba peavad suurte kuludega ülal pidama sadat hästi varustatud linnasõdurit.¹¹⁹ Liiatigi väitis Tallinna raad sama 1604. aasta kohta kuningale, et nad on sõdureid Paide alla saatnud, ooberst Arvid Stålarmpi üksusi küütinud ja mõned sajad tündrid leiba laenanud. Kõige selle eest ei olnud tallinlased „veel helleritki saanud“.¹²⁰ Teatavasti püüdis Ståalarm 1604. aastal poolakate kätte langenud Paidet ja ka Rakveret tagasi vallutada, kuid ebaõnnestunult.

Arusaadavalt ei osalenud Tallinn Karl IX-le meelepärasel määral sõjategevuse finantseerimisel, varustamisel ja meeste lahinguväljale saatmisel. See ilmneb selgelt Tallinna saadiku Berendt von Gertteni aruandest raele kohtumisest kuningaga Stockholmis 6. jaanuaril 1609, kui monarh oli joomase peaga väitnud, et Tallinn on kuningate Erik XIV ja Johan III ajast Rootsi kroonile 85 000 taalrit võlgu jäänud ja et linn ei panusta sõjategevusse, ehkki on kohustatud ülal pidama 500 sõdurit. Süüdistusi oli teisigi.¹²¹ Kindlasti ei olnud kuninga meelepaha täiel määral õigustatud, sest linn oli sõjakäikudel oma meestega osalenud ja tegi seda edaspidigi. Näiteks palus Mansfeldi krahv Joachim Friedrich Tallinna rael saata Pärnusse Rootsi vägedele kaheks nädalaks appi linna sõjasulased, neid üheks sõjakäiguks laenata, sest tema enda üksus oli jalameeste poolest üpriski nõrk.¹²²

Kuid ka Tallinna raes jälgiti tähelepanelikult linna rahalist panust sõjategevusse. Millalgi 1613. aastal on raad koostanud ja Stockholmi saatnud detailse aruande linna väljaminekute

¹¹⁷ Tallinna raad Lübecki kodanikule Daniel Reuterile ja Tallinna rae ametlik teadaanne, Tallinnas 19. septembril 1603. TLA, 230.1.BF 41/IV, l. 4, 6–6p.

¹¹⁸ Tallinna rae protokoll 7. oktoobrist 1603: TLA, 230.1.Ab 31, lk. 333–334.

¹¹⁹ Karl IX Tallinna raele, Nyköpingis 3. juunil 1604. TLA, 230.1.BF 44, l. 104, 105. Tallinna raad Karl IX-le, Tallinnas 11. juulil 1604. TLA, 230.1.BF 46, l. 120p–121. Vt. sama küsimus naelatolli aspektist: E. Küng. Naelatoll Tallinna linna ja Rootsi riigi finantssuhetes, lk. 27–28.

¹²⁰ Tallinna raad Karl IX-le, Tallinnas 30. jaanuaril 1605. SRA, Livonca II, vol 43.

¹²¹ Berendt von Gertten Tallinna raele, Stockholmis 10. jaanuaril 1609. TLA, 230.1.BF 49, l. 62–63.

¹²² Mansfeldi krahv Joachim Friedrich Tallinna raele, Pärnu alt välilaagrast 23. augustil 1609. TLA, 230.1.BF 41:V, l. 17.

kohta alates hertsog Karli saabumisest Tallinna 9. augustil 1600 (vt. tabel 9).¹²³ Ehkki linna- võime huvitasid esmajoones finantskulutused, ilmnevad toodud andmetest ka linnasõdurite osalus mitmesugustes sõjalistes operatsioonides ja sõdurite ülalpidamiskulud.

Tabel 9: Tallinna väljaminekud linna sõduritele 1600–1607 / 1613 (riigitaalrites)

1601	Tartu piiramisel 100 sõdurit 3 kuud, à 1800:00	5400
1602	Paide kaitsel 60 Saksa sõdurit 3 kuud, à 1080:00	3240
1603	Rakvere all 100 Saksa sõdurit 3 kuud, à 1800:00	5400
1605	Paide all 50 Tallinna sõdurit 2 kuud, à 650:00	1300
1606	Tartu all 60 sõdurit 3 kuud, à 1080:00	3240
1608	Pärnu all 100 sõdurit 3 kuud, à 1080:00	5400
1600–1613	Aastas 100–200 sõduri ülalpidamisele à 7224:00	93 912
1600–1613	Aastas 53 suurtükiväelasele à 4060:00	52 780
1600–1613	Aastas suurtükiväe varustusele à 1000:00	13 000
	Märkimata kulu	?
Kokku:		185 300

Tabeli juures tuleb arvestada, et mõningad rae toodud aastaarvud võivad olla ajalises nihkes, näidates kampaaniat üldisemalt.

Tallinna väeüksus Gustav II Adolphi teenistuses

Kalmari sõja ajal, kui Taani-Rootsi sõjategevus laienes ka Saaremaale, soovis Gustav II Adolphi, et Tallinn peaks ülal mingi hulga sõjaväge või annaks raha. Raad ei olnud valmis seda soovi täitma, vaid viitas ajaloolisele privileegile, mille kohaselt oli juba ordumeister Christoff [?] tallinlased sellest kohustusest vabastanud, mille eest nad andnud ühe summa raha.¹²⁴ Siiski oli raad nõus saatma Saaremaale 17 meest. Enamaks võimalust ei nähtud.¹²⁵

Kuninga surve linnale jätkus, mistõttu 1616. aasta alguses koostas raad põhjaliku ülevaate linnasõdurite ülalpidamise kohta. Meenutati, et möödunud Moskva sõja ajal oli Tallinn aastaid pidanud linna kaitseks mõndsada Saksa sõdurit koos paljude suurtükimeistritega (*etzliche 100 Deutsche Knechte nebst vielen Buchsenmeistern*) ning seejuures raskeid kulusid kandnud, iseäranis linna piiramiste ajal 1570–1571 ja 1577. Linna sissetulekud ei katnud sõjakulusid, mistõttu tuli häda sunnil kõrgete intressidega tuhandeid taalreid laenu võtta. Vanadest võlgadest, mis olid esiisade poolt järeltulijatele pärandatud, ei olnud aga linn veel vabanenud. Ka 1600. aastal puhkenud Poola sõja ajal oli linn kandnud nii sõjakoormisi kui ka -makse tasunud, mis oli suurele osale eraisikutele peale pannud raske võlakoorma. Selle kirja järgi oli linn 1607. aastaks kas laenanud või andnud raha kokku enam kui 60 000 taalri väärtuses. Samal ajal peeti endiselt ülal üht hästi mehitatud lipkonda Saksa sõjasulaseid, kes saadeti lahinguväljale ka siis, kui linnal polnud vaenlase kallaletungi karta. Samuti hoolitseti suurtükiväe ja sõjavarustuse eest. Kõike seda ajal, kui kaubandus oli alla käinud ja süvenes üldine vaesus.¹²⁶

¹²³ SRA, Livonica II, vol. 239.

¹²⁴ Raad pidas suure tõenäosusega silmas 1348. aasta privileegi, mis vabastas tallinlased kõikidest sõjakäikudest leedulaste ja venelaste vastu, kuid vaenlase maaletungimisel pidi linn välja panema maleva. Mainitud vabastuse eest loovutas linn tüki oma sarasest ja maksis ordule 200 marka hõbedat. Vt. selle kohta: J. Kreem. Tallinna linna sõjalistest kohustustest Saksa Ordu ees, lk. 7. Samas ei olnud ordumeistriks sel ajal Christoffi-nimelist, vaid Goswin von Herike (1345–1359).

¹²⁵ Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 12. veebruaril 1613. SRA, Livonica II, vol. 6.

¹²⁶ Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 27. jaanuaril 1616. SRA, Livonica II, vol. 44.

Kuningat linna selgitused ei rahuldanud ning 1616. aasta sügisel meenutas ta raele taas kohustust pidada nii Tallinna kaitseks kui ka nõudmise peale sõjaväljale saatmiseks ülal 300 hästi relvastatud välismaist sõdurit (*ausheimischer Soldaten*). Kuna linn ei olnud kuninga hinnangul seda seni teinud, soovis ta Tallinna paigutada 300 Soome sõdurit, keda linn sai väikeste kuludega ülal pidada.¹²⁷ Ei ole teada, kas need sõdurid Tallinna jõudsid.

Ka 1617. aasta hilissügisel püüdis kuningas sõdurite ülalpidamise kohustust kombineerida nende majutamise kohustusega. Nimelt soovis ta tallinlaste juurde majutada 200 kas Rootsi või Soome päritolu sõdurit, lubades nende ülalpidamiskulud enda peale võtta. Veel uue aasta veebruari algul arutas Gabriel Oxenstierna Tallinna raega 200 Soome sõduri majutamist linnakodanike juurde, seda taas kuninga ülalpidamisel. Ometi otsustas raad 23. veebruaril 1618, et kuna linna ülal pidada on juba 150 sõdurit, siis Soome sõdureid ei ole võimalik vastu võtta.¹²⁸ Pool kuud hiljem teavitati kuningat, et suurenenud sõjaohu tõttu maksis linn palka 200 Saksa sõdurile. Sõdurite kodanike juurde majutamise teema oli aktuaalne ka 1618. aasta hilissuvel, kui linn otsustas Tallinna ilmalikku rahandust koordineerinud ühislaekast anda kaks kuldnat sõduri kohta kuus söögi-joogi jaoks.¹²⁹

Tallinna sõdurite lahinguväljale kaasaandmise kohustus kerkis uuesti päevakorda 1621. aasta suvel, kui Gustav II Adolf teatas raele, et linn peab ühe lipkonna häid sõdureid eelseisva sõjakäigu tarvis Paide asehalduri Fromhold von Patkuli käsutusse andma. Tervet lipkonda linnal välja panna ei olnud, mistõttu lubati saata nii palju mehi, kui kokku saadakse.¹³⁰ Need sõdurid linn andis, kuid Tallinna rael tekkis mainitud Fromhold von Patkuliga konflikt, sest too hoidis veel 1622. aasta alguses Tallinna linnasõdureid „vabaduse ja õiguse vastaselt“ Paide kaitseks enda juures, hoolimata sellest, et mehed olid kogu suve sõjaväljal olnud ning väepealik oli nad vabaks lasknud. Raad soovis sõdureid tagasi Tallinna või nende kinnipidamise jätkudes nad vandest ja palgast vabastada. Asehaldur Patkul vabandas, tuues esile, et sõdureid peeti kinni majesteedi korraldusel ohtliku sõjaolukorra tõttu. Kui aga linnasõdurid 1622. aasta suvel kuninga ühe uue korralduse tõttu taas Paidesse saadeti, nõudis raad, et sõdurid pärast relvarahu saavutamist tagasi saadetak, sest privileegide järgi polnud linn kohustatud sõdureid pikemalt väljas hoidma.¹³¹

Ometi ilmneb Liivimaa vägede ülemjuhataja Jakob De la Gardie 1621. aasta septembris Tallinna raele saadetud kirjast, et linn on taotlenud tema vahendust palumaks kuningalt vabandust, et nad ei ole sõdureid saatnud. Samas heitis De la Gardie tallinlastele ette, et need ei olnud Rootsi vägesid ka meretranspordiga aidanud.¹³² Tõenäoliselt pidas De la Gardie silmas kuninga Riia-kampaaniat. Arusaadavalt kuningat selline olukord ei rahuldanud, mistõttu ta kirjutas pärast Riia hõivamist Tallinnale, et ta oli nende kohustusele sõdureid pidada seni „läbi sõrmede vaadanud“, sest lootis, et linn muul moel aitab, aga seda ei olnud juhtunud. Nii nõudis monarh, et Tallinnas oleks sellisel hulgal sõdureid, et kui ta mehi vajab, saaks linn need appi saata.¹³³ Tallinna rae protokollis kohaselt on raad 1622. aasta alguses arutanud kuninga nõudmist, et linn peaks ülal 300 sõjasulast.¹³⁴

Põhjalik kõnelus linna kohustuse üle kuningat sõjaväljal saata toimus 1623. aasta alguses

¹²⁷ Gustav II Adolf Tallinna raele, Nyköpingis 14. oktoobril 1616. TLA, 230.1.BF 55, l. 58–58p.

¹²⁸ Gustav II Adolf Tallinna raele, Stockholmis 18. novembril ja 10. detsembril 1617. TLA, 230.1.BF 55, l. 85, 89. Gabriel Oxenstierna Gustav II Adolfile, Tallinnas 6. veebruaril 1618. SRA, Livonica II, vol. 6. Tallinna rae protokoll 23. veebruarist 1618. TLA, 230.1.Ab 39, lk. 82.

¹²⁹ Tallinna rae protokoll 20. augustist 1618. TLA, 230.1.Ab 39, lk. 379.

¹³⁰ Gustav II Adolf Tallinna raele, Pärnus 30. juulil 1621. TLA, 230.1.BF 56, l. 17. Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 13. augustil 1621. SRA, Livonica II, vol. 44.

¹³¹ Tallinna raad Fromhold von Patkulile, Tallinnas 3. veebruaril 1622. TLA, 230.1.BF 60, l. 14–14p. Ernst Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 256.

¹³² Jakob De la Gardie Tallinna raele, välilaagris Riia all 1. septembril 1621. TLA, 230.1.BF 58, l. 21–21p.

¹³³ Gustav II Adolf Tallinna raele, Riia all Allaži mõisas 5. detsembril 1621. TLA, 230.1.BF 56, l. 70.

¹³⁴ Tallinna rae protokoll 3. jaanuarist 1622. TLA, 230.1.Ab 41, lk. 6.

riigikantsler Axel Oxenstierna ja bürgermeister Johann Derenthali vahel, kusjuures kantsler viitas sellele, et kroon oli linna puhul sageli kontributsiooninõudest mööda vaadanud, ehkki see oli kohustatud igaks sõjakäiguks 200 sõdurit ülal pidama ning 2000 Ungari kuldnat kontributsioonina andma. Derenthal vastas, et Tallinn on küll kohustatud piisava kaitse ja meeskonna eest hoolt kandma ning peale selle võimalust mööda kroonile sõdureid appi andma, kuid linna privileegides polnud sõdurite arvu kindlaks määratud. 2000 Ungari kuldnat oli soovitud saada juba hertsog Karl 1600. aastal, kuid mingit otsust toona ei tehtud.¹³⁵

Järgnevatest aastatest ei ole teada, et Tallinnalt oleks sõdurite ülalpidamist nõutud. 1625. aasta augustis-septembris otsustas kuningas minna iga-aastase regulaarse sõjakontributsiooni sissenõudmise teed. Tegemist ei olnud enam rahalise või esemelise laenuga, vaid tagastamatu rahanõudega. Esimesena esitas Gustav II Adolf 23. augustil 1625 kontributsiooninõude Riiale.¹³⁶ Tallinna asjus saatis kuningas 12. septembril kirja riiginõunik Gabriel Oxenstiernale ja Eestimaa kubernerile Per Banérile, kes pidid kohtumisel Tallinna rae ning gildide esindajatega viitama Rootsi sõjalisele edule Liivimaal, millega tallinlastel oli tekkinud võimalus kaubelda kogu maal ja Pihkvaga ning loota oma kunagise õitsengu taastamisele. Kuna linn ei olnud juba mõnda aega sõjaväele abi osutanud, ehkki oli monarhi sõnul kohustatud andma sõjaväljale kaasa 200 sõdurit ja kaks suurtükki, soovis kuningas saada märkimisväärse summa raha – 24 000 taalrit. Lisaks soovis kuningas varakamatelt tallinlastelt, kellest ta kuut nimepidi nimetas,¹³⁷ laenuna saada (*till försträckning*) 1000, 2000, 3000 või enam taalrit inimese kohta.¹³⁸ Samal päeval sai 24 000-taalrise kontributsiooninõude ning 3000–4000-taalrise laenusoovi ka Tallinna raad.¹³⁹ Peagi vähendas kuningas Tallinna puhul nõutud kontributsioonisumma 10 000 taalrile aastas.¹⁴⁰

Gustav II Adolf tuli viimast korda sõjaväe ülalpidamise kohustuse juurde 1625. aasta lõpus, kui ta Tallinna raele meenutas, et linn peab mõnisaada relvastatud sõdurit sõjakäikudele kaasa andma, mida nad ei olnud seni veel teinud. Nüüd soovis kuningas, et linn oma n.-ö. puudujäägi korvaks ja võtaks kaks kompaniid enda juurde talvelaagrisse. Linn täitis selle kohustuse vastumeelselt, võttes vastu 200 Soome sõdurit.¹⁴¹

Linnale esitatud kontributsiooninõue jäi aga püsima ja kujunes 1625/1626. aastast 1629. aastani kuningavõimu ja linna omavahelistes suhetes keskseks teemaks. Tallinn maksis kontributsiooni, aga mitte oodatud suuruses. Samuti ei olnud linn nõus sisse seadma viktuaal- ehk väiketolli. Kõik need Tallinna-poolsed keeldumised päädisid krooni esindajate võetud ja täies ulatuses riigikassasse laekuva uue meretolli – litsendi – sisseadmiselega Tallinna sadamas 1628. aasta suvel.¹⁴² Kuna litsent hakkas laekuma korrapäraselt, vabastas Gustav II Adolf

¹³⁵ Ernst Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 256.

¹³⁶ Ragnar Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland 1617–1634. Uppsala, 1933, lk. 111.

¹³⁷ [?] Skarenbergh, Evert Bremen, Hinrich von Lohn, Bernt von Garten, Johann Müller ja Carsten Rode, keda kuningas väitis end tundvat.

¹³⁸ Gustav II Adolf Gabriel Oxenstiernale ja Per Banérile, Biržai välilaagris 12. septembril 1625. SRA, Livonica II, vol. 241.

¹³⁹ Gustav II Adolf Tallinna raele, Biržai välilaagris 12. septembril 1625. TLA, 230.1.BF 56, l. 134–134p.

¹⁴⁰ Gustav II Adolf Gabriel Oxenstiernale ja Per Banérile, Kokneses 12. novembril 1625. SRA, Livonica II, vol. 241. Võrdluseks: samal ajal nõudis kuningas Eestimaa rüütelkonnalt kontributsiooni 20 000 taalrit. Ka Eesti ala teised linnad ja asulad – Paide, Narva, Pärnu, Tartu, Toompea, Tõnismäe eeslinn, Lihula – pidid seda maksma.

¹⁴¹ Gustav II Adolf Tallinna raele, Narvas 15. novembril 1625. TLA, 230.1.BF, 56, l. 141–141p. Tallinna rae instruksioon Gustav II Adolffi juurde saadetud saadikule, sekretär Bernhardus zur Bechile, 8. detsembrist 1625. TLA, 230.1. Aa 21/b, l. 399–401. Tallinna raad Gustav II Adolfile, Tallinnas 23. mail 1626. SRA, Livonica II, vol. 44.

¹⁴² Kontributsiooni, väike- ja litsenditolli kohta vt. lähemalt: Wilhelm Greiffenhagen. Heimische Konflikte mit Gustav Adolf. – Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd. 3, Heft 2, Reval, 1882, lk. 9–22; Ragnar Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland 1617–1634, lk. 182–184, 193, 207–214; Ernst Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 84–91, 138–145; Enn Küng. „See tubli linn muutub tühjaks ja lagedaks“, II, lk. 10–17.

tallinlased teistest sõjakohustustest.¹⁴³ Ja ehkki kohalikud Eesti- ja Liivimaa võimukandjad soovisid, et nii linn kui ka rüütelkond 1628. aasta ja eelnevate aastate kontributsioonivõla ära maksaks,¹⁴⁴ keeldus raad seda tegemast, viidates kuninga otsusele.¹⁴⁵ Kuninga otsus tähendas esmajoones vabastust sõjamaksudest, kuid sisuliselt ei nõutud Tallinnalt kümmekond aastat sõjaväeüksuse ülalpidamist ega sõja ajal lahinguväljale saatmist.¹⁴⁶ Linna kohustust mingit hulka sõdureid ülal pidada ja sõjakäikudele kaasa anda krooni siiski ei unustanud. Nii on kuninganna Kristiina eestkostevalitsuse 14. augusti 1640. aasta resolutsioonis selgelt öeldud, et krooni kohustuseks on sõjaolukorras „200 või 300 jalaväelast linna teenistusse ja vande alla anda“, samal ajal kui linn pidi lisaks enda kaitsele „kindlat arvu sõdureid lahinguväljal hoidma“. Eraldi meenutati linnale, et nii nagu eelnevatel kuningatel, oli ka valitseval monarhil sõja ajal õigus sõdureid „sinna panna ja taas välja võtta“.¹⁴⁷

Tallinna linnasõdurid

Otseselt Tallinna rae teenistuses olnud linnasõdurite temaatika haakub mõne väeüksuse ülalpidamise ja maahärrale sõjaväljale kaasaandmise kohustusega. Kui viimane oli krooni nõue, mida kas täideti või mitte, siis linnasõdureid pidas raad linna teenistuses pidevalt. Linnasõdurid pidasid vahiteenistust vallidel, väravate ees ja sadamas¹⁴⁸ ning eespool oli juttu nende lühiajalisest osalusest mõnes krooni sõjalises operatsioonis. Samuti tuli linnasõduritel pidulike ürituste puhul seista auvahtkonnas, nagu juhtus näiteks 9. augustil 1600, kui Tallinna saabus hertsog Karl,¹⁴⁹ ja 1615. aastal, kui linna külastas Gustav II Adolf.¹⁵⁰

Linnasõdurite temaatikale aitavad valgust heita raele esitatud aruanded linnasõdurite kohta ja aktsiisikoja arved ühislakale. Just aktsiisist saadud rahaga finantseeriti linna sõdureid, ohvitseri ja suurtükiväelasi. Sealtkaudu liikusid ka vallikassa rahad, mille vahenditest hoiti korras linnamüüri ja -torne. Vähesed vaadeldavast perioodist säilinud finantsaruanded linnasõdurite kohta näitavad aruandeaasta piires üksuse isikkoosseisu, iga konkreetse sõduri teenistusaega kuudes ja talle välja makstud töötasu.

Tabel 10: Tallinna linnasõduritele eraldatud raha (taalrit : rundstükki) ja meeste arv 1609–1633

Aasta	Aktsiisist raele eraldatud sõduriteraha	Väljamaksed sõduritele	Meeste arv	Aasta	Aktsiisist raele eraldatud sõduriteraha	Väljamaksed sõduritele	Meeste arv
1609	–	830:08	–	1623	1099:00	1099:00	38
1610	–	100:00	–	1624	1106:16	–	–
1611	–	30:00	–	1625	1066:00	1066:00	24
1612	–	108:16	–	1626	1363:00	1150:00	33
1613	–	1716:24	–	1627	2281:00	875:00	–

¹⁴³ Gustav Adolphi deklaratsioon Tallinnale, Stockholmis 5. mail 1629. Die Quellen des Revaler Stadtrechts, lk. 212. Sama dokumendi originaal: TLA, 230.1.BF 57/I, l. 91–91p.

¹⁴⁴ Vt. näiteks: Evert Bremen Liivimaa kubernerile Anders Eriksson Hästehufvudile, Tallinnas detsembris 1628. RA, EAA.1.2.48, l. 349p. Evert Bremen Liivimaa kubernerile Anders Eriksson Hästehufvudile, Tallinnas 22. märtsil ja 27. aprillil 1629. RA, EAA.1.2.49, l. 11, 21.

¹⁴⁵ Tallinna raad Gustav Hornile, Tallinnas 13. juulil 1629. TLA, 230.1.BA 12, l. 247–248p.

¹⁴⁶ Samas ei ole korrektne väita, et Gustav II Adolphi 5. mail 1629 tehtud otsus oleks reguleerinud Tallinna garnisoni suurust. Vt. näiteks: M. Laidre. „Üks hä ja tru õige sullane“. Elust Rootsi sõjaväes Eesti- ja Liivimaal 1654–1700, lk. 99.

¹⁴⁷ Die Quellen des Revaler Stadtrechts, § 2, lk. 229–230.

¹⁴⁸ Ernst Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 273–274.

¹⁴⁹ Wilhelm Greiffenhagen. Karl IX in Reval, lk. 573.

¹⁵⁰ Tallinna ühislakka tulude-kulude aruanded aastatest 1610–1656. TLA, 230.1.Ba 25, l. 37p.

1614	–	1605:16	–	1628	1411:00	888:00	33
1615	–	268:12	–	1629	1104:00	746:00	18
1616	–	743:00	–	1630	1171:00	717:00	–
1617	–	1057:24	–	1631	1472:00	735:00	–
1618	3376:00	3315:00	–	1632	1164:00	851:00	–
1621	1567:00	1567:00	37	1633	1419:00	797:00	–

Alus: TLA, 230.1.Ba 23, Ba 25, Ba 27/I, Ba 45, Be 9, Be 10.

Nagu tabelist ilmneb, eraldati raele sõdurite jaoks raha sageli suuremas summas, kui see välja maksti. Nimekirja oli võetud ka linna suurtükimeister (*Arkeliemeister*) Helwich Gött, kes 1620. aasta suvest 1621. aasta lõpuni sai palka 7,5, hiljem 8 ja isegi 9 taalrit kuus. Sõduri tasu oli tavapäraselt 4,5 taalrit kuus, aga mainitud aastatel on saadud ka veidi kõrgemat palka, 5,25–6 taalrit kuus. Eraldi on esile toodud leitnant Julius Koerman, kes sai 20 ja seersant Hans Piper, kes sai 7,5 taalrit kuus. 1623. aasta nimekirjas on mainitud seersanti ja üksuse juhti (*Führer*) Jacob Schöttet palgaga 7,5 taalrit kuus, kaht trummarit (*Trumschläger*), viit käealust (*Hantlanger*), nelja püssimeistrit (*Buchsmeister*), igapähe kuupalk 5,5 taalrit. 1625. aasta aruandes on juhiks märgitud Michell Grabow, kes oli selles ametis paar aastat. 1628. aastast oli juhi kohal Jakupt Brusset, aga madalama palgaga – 5 taalrit kuus. Lisades võimalikud lisatasud, võib-olla tasuta korter, olid linnasõdurite palgad ikkagi madalad. Gierlichi järgi ei olnudki sõdurid saadud tasuga rahul.¹⁵¹ Arvestades toonaseid turuhindu, pidid mehed oma igapäevast leiba veel mingil muul moel teenima.

Kõikidest aastaaruannetest tuleb välja meeste üldarv aasta piires, kuid mõned mehed teenisid üksuses ainult paar kuud. Näiteks on 1625. aasta loendis 24 mehe nimed, kellest ainult 12 olid palgal läbi terve aasta. 1626. aastal olid vastavad arvud 33 ja 14. Mitme sõduri kohta on loendites märgitud „erru läinud“ või „vallandatud“ (*hatte abgedancket, ist abgedancket*). 1626. aastal on üks mees „ära jooksnud“. Samuti on märkusi uute meeste värbamise kohta ja n.-ö. ooteajal olemise eest maksmist (*in warttgeld*) 1,5 taalrit kuus. Nimede järgi meeste rahvast määrata ei ole võimalik.¹⁵²

Seega, linnasõdurite koguarv ei olnud suur, kõikides säilinud finantsaruannete alusel 1620. aastatel 18 ja 38 piires. Pealegi on varasemates aruannetes märgitud töötasu eraldamist nii sõduritele kui ka suurtükiväelastele, neid eristamata. Hilisemates aruannetes märgitakse sõdureid (*Soldaten*) eraldi. Kui aga võrrelda linnasõdurite arvu tabelis 9 toodud andmetega, siis on raad aastatel 1600–1613 pidanud ülal 100–200 sõdurit ja 53 suurtükiväelast, kes on saanud raha varustuse jaoks ning keda on saadetud sõjakäikudele. Siit ilmneb, et linn pidas ülal kahesuguseid palgasõdureid: ühed, keda peeti saadud korralduse ja linna võimaluste järgi ajutiselt krooni teenistuses ning kes järgnesid kuningale lahinguväljal, ja teised, kes olid linnas püsivalt rae teenistuses. Keda linn 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi alguses linnasõduritena käsitles ja kui palju neid mehi oli, jääb praeguse uurimisseisu juures ebaselgeks. Ainus selge vihje sellele on, et Vene-Liivimaa sõja puhkedes, kui Tallinn oli majanduslikult veel jõukal järjel, suutis linn sõdureid välja panna, hiljem enam mitte.

Kokkuvõte

Rootsi krooni õigus pidada Tallinnas Toompeal ja all-linnas sõjaolukorras teatud hulka sõjamehi fikseeriti 1561. aasta juunis Harju-Viru rüütelkonnale ja Tallinna linnale pärast Rootsi kroonile alistumist väljastatud kinnituskirjades. Samas ei määratud kindlaks sõdurite arvu Tallinna garnisonis. Tallinnas paiknenud väeüksuse suurus sõltus sellest, kui suur oli Rootsi

¹⁵¹ Ernst Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 273.

¹⁵² Finantsaruanded linnasõdurite kohta, 1620–1621, 1623, 1625, 1626, 1628, 1630. TLA, 230.1.Be 9, Be 10.

võimalune territoorium Eestimaal, sõjategevuse intensiivsus provintsis ning millises ulatuses vajati vägesid väljaspool siinset ala peetud sõdades. Nii oli garnisoni suuruseks linna Rootsi võimu alla toomise (1561/1562) ajal alla 4000 mehe. Tallinna kahe ulatusliku piiramise (1570/1571 ja 1577) ajal saavutati koos kodanikeväe, mõisameeste ja põgenikest formeeritud väeosadega kaitseüksuse maksimumsuuruseks umbes 6000 meest. Rahu ajal või kui sõjategevus toimus Tallinnast eemal, vähenes garnisonisõdurite arv, kõikudes sadakonna ja poole tuhande mehe vahel. Keskväimude hinnangul oli piisav pidada Tallinnas üks kuni kolm kompaniid mehi. Üldjuhul teenisid Tallinnas vaadeldaval ajal Soome päritolu mehed. Peale garnisoni puutusid Tallinna kodanikud kokku linnas lühiajaliselt peatuvate sõduritega, kes majutati all-linna ja eeslinnadesse.

Tallinna Rootsi garnisoni peamine probleem oli varustamisraskused. Garnisonisõdurid olid sageli näljas. Toidu kõrval oli puudus rõivastest ja jalanõudest. 1570. aastast alates saatsid peaaegu kogu vajamineva Tallinna Soome foogtid, kuid saadetised hilinesid, ei olnud piisavad või jäid hilise aastaaja tõttu hoopis saabumata. Toiduabi, esmajoones vilja, ja riideabi saamiseks pöörduti Tallinna kodanike poole. Johan III, Sigismundi, hertsog Karli ja Gustav II Adolphi valitsemise ajal on tallinlaste abi sõjaväele sageli korvatud krooni maavaldusi panti andes. Osa laene tagastas riik maksetega Rootsist ja Soomest toodud vases, võis, viljas jms. Keskväimud väljastasid ka võlakirju. Jõudu mööda on raad ja kogukond kroonile vastu tulnud ning raha ja proviant andnud. Kodanike seas kerkisid esile suurlaenajad, nagu Valentyn Kruse, Hinrich von Lohn, Bugislaus Rosen ja Jost Dunte, kes võisid krooni võlga oma huvides ära kasutada. Samas on selge, et laenuid ja abi, mida Rootsi väimud Tallinna raelt ja kodanikelt taotlesid, olid kulutuste kõrval, mida riik tegi Eestimaal viibivate sõjaväelaste ja ametnike ülalpidamisele, kindlustuste korrashoiule ja varustamisele, tagasihoidlikud.

Kui algul taotles kroon linnalt lisaks sõdurite ülalpidamisele laenuabi, siis peagi asendus see tagastamatute sõjamaksude – kontributsioonidega. Tallinn, nagu ka teised seisuslikud omavalitsused, ei olnud valmis kas üldse või nõutud ulatuses raha keskväimudele andma ega lisamakse (nt. väiketoll) maksuma, mistõttu 1628. aastal kehtestas Gustav II Adolf Tallinnas uue meretolli – litsendi. Litsendi sisseadmistega vabastati tallinlased 1629. aasta mais teistest rahalistest sõjakooormistest. Ehkki keskväimud ei unustanud linna kohustust saata sõja korral lahinguväljale „kindel arv sõdureid“, ei ole seda teadaolevalt neilt hiljem nõutud.

Tallinn oli kohustatud pidama sõjaaegadel enda kulul ülal teatud hulka sõdureid ja neid lahinguväljale saatma, mis tulenes 2. augusti 1561. aasta ratifitseerimisürikust. See kohustus oli linnal olnud juba ordumeistrite ajal (nn. *Heeresfolge*). Selle kohustuse täitmist nõuti linnalt sisuliselt kohe Rootsi võimu esimestel aastatel. Läbi 16. sajandi teise poole ja 17. sajandi alguse ongi linna Saksa sõdurid osalenud krooni sõjalistes operatsioonides Eesti-, Liivi- ja Saaremaal.

Saksa sõduritele lisaks võttis linn oma palgale linnasõdureid. Kui suur oli linnasõdurite arv 16. sajandi lõpus ja 17. sajandi alguses, jääb lahtiseks. 1620. aastatel oli see 18–38 mehe piires. Linnasõdurite kanda oli esmajoones vahiteenistus vallidel, väravate ees ja sadamas, kuid neidki mehi on raad andnud vajaduse korral krooni käsutusse.

Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuuri grant PRG318. Täna mitmete heade mõtete eest ajaloodoktoreid Juhan Kreemi ja Margus Laidret ning ajaloomagister Kalle Krooni.